

Nastanak i organizacija rimske provincije Hispanije

Miličević-Capek, Zoran

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:019091>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest
Diplomski jednopredmetni studij povijesti

Zoran Miličević-Capek

Nastanak i organizacija rimske provincije Hispanije

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Diplomski jednopredmetni studij povijesti

Nastanak i organizacija rimske provincije Hispanije

Diplomski rad

Student/ica:

Zoran Miličević-Capek

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Anamarija Kurilić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Zoran Miličević-Capek**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Nastanak i organizacija rimske provincije Hispanije** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 21. rujna 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. PIRENEJSKI POLUOTOK DO KRAJA DRUGOG PUNSKOG RATA.....	2
2.1. Domorodački narodi Iberskog poluotoka.....	2
2.2. Drugi punski rat na Iberskom poluotoku.....	6
3. NASTANAK I ŠIRENJE PROVINCIJE.....	13
3.1. Razdoblje do 133. g. pr. Kr.....	13
3.2. Razdoblje do završetka osvajanja Iberskog poluotoka.....	23
4. RIMSKA UPRAVA I ROMANIZACIJA.....	31
5. ZAKLJUČAK.....	50
6. SAŽETAK.....	52
7. LITERATURA.....	53
8. SUMMARY.....	55

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada je nastanak i organizacija rimske provincije Hispanije. Na samom početku rada opisani su narodi koji su živjeli na Iberskom poluotoku prije uspostavljanja rimske vlasti, a potom i borba Rimljana i Kartažana za utjecaj na Sredozemlju koja je rezultirala rimskom pobjedom i uspostavljanjem njihove vlasti u primorskom mediteranskom dijelu Iberskog poluotoka i dijelu unutrašnjosti. Nakon pobjede nad Kartagom u Drugom punskom ratu uspostavljene su rimske provincije u Hispaniji, a rimska vojska nastavila je osvajati unutrašnjost poluotoka te je osvajanje završeno u doba cara Augusta krajem 1. st. pr. Krista. U radu je opisano širenje rimskog utjecaja i ratovi protiv domorodačkih naroda, ali i građanski ratovi koji su potresali rimsku državu i koji su se vodili i na području Hispanije. Rad se također bavi uspostavljanjem institucija koje će naposljetku prihvatiti domorodačko stanovništvo i asimilatorskim djelovanjem Rimljana u Hispaniji. Rad vremenski seže do kraja 2. stoljeća. Cilj rada je prikazati uspostavljanje rimske vlasti i organizaciju rimskih državnih institucija na Iberskom poluotoku i utjecaje romanizacije na pokorene narode.

2. PIRENEJSKI POLUOTOK DO KRAJA DRUGOG PUNSKOG RATA

2.1. Domorodački narodi Iberskog poluotoka

Nalazišta Orce (dan. Granada) i Viktorijina špilja u blizini Kartagene su pokazatelj da su prije 1,4 milijuna godina ljudi živjeli na Iberskom poluotoku, a crteži u špilji Altamira iz paleolitika, tisuću megalitskih grobnica tipa dolmen i tolos, Kultura zvonolikih pehara iz bakrenog doba ukazuju na živost tog prostora u prapovijesnom dobu.¹ Oko 1500. g. pr. Kr. na jugoistoku Iberskog poluotoka postojala je Argarička kultura, a naselja kasnobrončanog doba nalazila su se na sjeveroistočnom dijelu poluotoka te u dolini rijeke Ebro.² Strabon (3, 4, 19) je pisao o slabom znanju grčkih pisaca o etničkim zajednicama Iberskog poluotoka te o Rimljanima koji nisu mnogo istraživali to područje već su koristili informacije iz djela grčkih pisaca, ali je i sam priznao da je teško sa sigurnim činjenicama govoriti o tim zajednicama jer rasvjetljavanje podataka otežavaju njihova izmiješanost i geografija prostora.³ Ostalo je zabilježeno da je Iberski poluotok prije dolaska Rimljana bio naseljen Iberima, Feničanima i Kartažanima, Keltiberima i Keltima te Grcima.⁴

Iberi su naseljavali mediteransku obalu sa zaleđem, a govorili su još nedefiniranim neindoeuropskim jezikom te su imali svoje pismo. Oni koji su živjeli uz obalu i dolinu rijeke Betis (dan. Guadalquivir) su izgleda bili više urbanizirani. To stanovništvo možda nije bilo potpuno etnički i kulturno jedinstveno, na što upućuje proučavanje njihovog jezika jer izgleda da je jezik u dolini rijeke Betis bio drugačiji od onoga na istočnoj mediteranskoj obali Iberskog poluotoka.⁵ Iberi na istočnoj obali i njenoj unutrašnjosti su uoči rimskog osvajanja bili podijeljeni na plemena među kojima su: Kontestani (*Contestani*), Ilerkani (*Ilercaones*), Edetani (*Edetani*), Ilergeti (*Ilergetes*), Sedetani (*Sedetani*), Cestetani (*Cessetani*), Laetani (*Laietani*), Ausetani (*Ausetani*), Indigetani (*Indigetes/Indiketes*), Bergistani (*Bergistani*), Ceretani (*Cerretani*), Sordoni (*Sordones*), Elisiki (*Elisyces*), Lacetani (*Lacetani*).⁶ Na jugu i u unutrašnjosti živjeli su Turdetani (*Turdetani*), Oretani (*Oretani*) i Bastetani (*Bastetani*), a Turdetani su bili sastavljeni od više zajednica kao što su: Kilinbiceni (*Cilibiceni*), Kelkiani (*Kelkiani*), Etemaji (*Etemaei*), Olbisi (*Olbisii*) i Igleti (*Igleti*).⁷ Razlike su vidljive i po

¹ L. A. Curchin, 1991., 15-16.

² S. J. Keay, 1988., 12.

³ J. S. Richardson, 1986., 16.

⁴ A. T. Fear, 2009., 273.; J. S. Richardson, 1986., 16-18.

⁵ L. A. Curchin, 1991., 19; A. T. Fear, 2009., 273; N. A. Maškin, 1982., 125; J. S. Richardson, 1986., 16-17.

⁶ S. J. Keay, 1988., 15.

⁷ S. J. Keay, 1988., 18.

ostacima oružja i posuđa.⁸ Prije 2. st. pr. Kr. vlast unutar plemena bila je možda oligarhijska, dok su na čelu zajednica poput Ilergeta ili Ausetana bili vojni vođe.⁹ U antičko doba postojali su Iberi i u Maloj Aziji, između Kavkaza i rijeke Araks, ali nije jasna veza maloazijskih i hispanskih Ibera. Nagđa se da su preci hispanskih Ibera hamitska plemena iz sjeverne Afrike koja su se stopila s predkeltskim stanovništvom Pirenejskog poluotoka.¹⁰ U dolini rijeke Betis živjela je etnička zajednica Turdetana, a na tom području bilo je smješteno bogato kraljevstvo Tartessos iz 6. st. pr. Kr., koje je bilo poznato po mineralnom bogatstvu, posebno srebru; rudnik srebra i bakra najvjerojatnije se nalazio u Riotintu (dan. Huelva). Šire područje utjecaja kraljevstva Tartessos se na sjeveru prostiralo do gornjeg toka rijeka Guadiana i Jucar. Kraljevstvo Tartessos je svoj prosperitet ostvarivalo uz pomoć trgovine s Feničanima.¹¹ Također, kraljevstvo Tartessos imalo je ulogu trgovačkog posrednika između zajednica u današnjoj Irskoj, zapadnoj Francuskoj i Sardiniji.¹² Gradovi su uglavnom bili mali i smješteni na vrhovima brežuljaka, a iznimke su bogatiji gradovi kraljevstva Tartessos koji su bili smješteni na području današnjih toponima Carmona, Niebla (u provinciji Huelva) i El Carambolo (u provinciji Sevilla), a stanovništvo se sastojalo od Turdetana, Feničana i Kelta te su postojale klasne razlike među njima što se vidi po ostacima odjeće i nakita.¹³ Dionizije (*Periegesis*, 337) piše da je bogato kraljevstvo Tartessos bilo pod utjecajem Semita zbog njihovog naseljavanja.¹⁴ Arheološki ostaci kartaškog podrijetla iz 5. st. pr. Kr. pobuđuju sumnje da je Kartaga osvojila kraljevstvo Tartessos, možda krajem 6. st. pr. Krista.¹⁵ Na istočnoj obali postojali su bogatiji gradovi koji su nastali grčkom kolonizacijom ili pod grčkim utjecajem, a primjer je naselje na području današnjeg Ullastreta (u provinciji Girona) koje je bilo smješteno južno od fokejske kolonije *Emporion* (dan. Ampurias). Postojala su i još neka starosjedilačka naselja poput Tournabous (dan. Lleida), La Bastida de les Alcuses (u dan. provinciji Valencia) i nekolicine manjih naselja koja su koegzistirala s grčkim naseljima.¹⁶ Feničani, Grci i Kartažani vjerojatno su utjecali na veću urbanizaciju u području etničke zajednice Ibera.¹⁷

⁸ L. A. Curchin, 1991., 19.

⁹ S. J. Keay, 1988., 15.

¹⁰ *Povijest* 3, 618.

¹¹ L. A. Curchin, 1991., 19; S.J. Keay, 1988., 12; J. S. Richardson, 1986., 17.

¹² S. J. Keay, 1988., 14.

¹³ S. J. Keay, 1988., 12, 16; J. S. Richardson, 1986., 17.

¹⁴ L. A. Curchin, 1991., 19.

¹⁵ L. A. Curchin, 1991., 20; H. Scullard, 1989., 19.

¹⁶ L. A. Curchin, 1991., 20; J. S. Richardson, 1986., 17.

¹⁷ J. S. Richardson, 1986., 17.

Grci su od 6. st. pr. Kr. osnivali gradove na mediteranskoj obali Iberskog poluotoka. Koloniju Rhode (dan. Rosas) osnovali su Rođani ili Masilijci, a sama Masilija bila je fokejska kolonija. Poznato je da su Fokejci predvodili kolonizaciju zapadnog Sredozemlja (obale dan. Francuske i Španjolske) čija je svrha bila trgovačka. Grci su također osnovali *Emporion* i *Hemeroskopeion* (dan. Denia) za koji Strabon (3, 4, 6) tvrdi da se nazivao *Danium*. *Emporion*, što u prijevodu znači trgovačka luka, bio je osnovan od Fokejaca ili Masilijaca te je grad bio podijeljen zidom na domorodački i grčki dio. Strabon na istom mjestu spominje postojanje još dva grčka naselja kojima ne spominje ime, ali to su vjerojatno *Alonis* (dan. Benidorm) koji spominju Pomponije Mela (2, 93) i Ptolemej (2, 6, 14) te *Akra Leuke* (dan. La Albufereta) koju je osnovao kartaški vojskovođa Hamilkar Barka 231. g. pr. Kr., iako je to naselje vjerojatno bilo starijeg grčkog podrijetla na što upućuje samo njegovo ime. Strabon (3, 4, 2) spominje fokejsku koloniju *Mainake* (dan. Malaga) koja je vjerojatno prestala postojati nakon fokejskog poraza od Kartažana i Etruščana u bitci kod Alalije oko 539. g. pr. Krista. Nakon uništenja *Mainake* su možda osnovani *Alonis* i *Akra Leuke*, a glavna trgovačka središta u sljedeća dva stoljeća bili su *Emporion* i *Hemeroskopeion*. Kultura je bila pod grčkim utjecajem na istočnoj mediteranskoj obali Iberskog poluotoka i u razdoblju rimske vlasti.¹⁸

Mediteransku obalu Iberskog poluotoka nastanjivali su kartaški i fenički kolonisti, a učvrstili su se nakon Prvog punskog rata (264.-241. g. pr. Kr.), iako je najstarije feničko naselje na Iberskom poluotoku bio *Gades* (dan. Cadiz), koji je bio stariji od Kartage. *Gades* su osnovali kolonisti iz Tira navodno oko 1100. g. pr. Kr., no prema arheološkim saznanjima grad potječe iz 8. st. pr. Krista.¹⁹ Fenička i kartaška naselja na mediteranskoj obali današnje Španjolske bila su: *Gades*, *Onoba* (dan. Huelva), *Toscanos*, *Sexi* (dan. Almunecar), *Abdera* (u blizini dan. Malage) i *Malaca* (dan. Malaga) te je moguće da sva ova naselja potječu iz 7. ili 6. st. pr. Krista.²⁰ Možda su to bila originalno fenička naselja koja su preuzeli Kartažani nakon propasti Tira.²¹ Feničane i Kartažane je na Iberski poluotok privuklo poljoprivredno i mineralno bogatstvo na jugu, a na to su područje donijeli znanje obrade željeza. Trgovali su s kraljevstvom Tartessos.²²

¹⁸ L. A. Curchin, 191., 20; A. J. Graham, 1982., 139-142; S. J. Keay, 1988., 14; J. S. Richardson, 1986., 17-18.

¹⁹ A. T. Fear, 2009., 273; S. J. Keay, 1988., 12.

²⁰ S. J. Keay, 1988., 12; J. S. Richardson, 1986., 18-19.

²¹ H. Scullard, 1989., 17.

²² S. J. Keay, 1988., 12.

U unutrašnjosti Iberskog poluotoka, na visoravni Meseta te na sjevernim i zapadnim atlantskim obalama živjele su polunomadske pastirske etničke zajednice, vjerojatno keltskog podrijetla, a među njima poznati su Luzitanci.²³ Kelti su živjeli iza Herkulovih stupova u 5. st. pr. Kr. te možemo pretpostaviti da su vjerojatno na to područje došli ranije. Keltski utjecaj vidi se prema toponimima, osobnim imenima i umjetnosti na području središnjeg i zapadnog dijela Iberskog poluotoka. Zbog malog broja arheoloških dokaza keltske prisutnosti koji se datiraju prije 5. st. pr. Kr., vjerojatno nije došlo do keltske invazije već do mirne kulturne i trgovačke razmjene.²⁴ Postoje arheološki ostaci željeznog oružja iz 5. st. pr. Kr. na području Iberskog poluotoka. Pronađeni su i brojni ostaci utvrda na brežuljcima iz ovog razdoblja te ostaci urni i posuđa. Tipovi mačeva i keramičkog posuđa navodili su na postojanje dvije različite kulture: Duero kulturu na sjeveru i Tagus kulturu na jugu.²⁵ Kelti su živjeli u naseljima u kućama okruglog oblika koje su poznate pod nazivom *castros*.²⁶ Na sjeveroistoku su živjeli Keltiberi koji su vjerojatno nastali miješanjem Kelta i starosjedilačkih iberskih zajednica, a uglavnom su bili seosko stanovništvo, iako su pronađeni ostaci utvrđenih gradova poput Numancije i Termancije.²⁷ Postoje pretpostavke da su Keltiberi zapravo bili Kelti koji su preuzeli mnoga obilježja iberske civilizacije, među kojima i pismo.²⁸ Neki antički pisci poput Tita Livija (*AuC*, 28, 1, 4) nazivali su cijeli Pirenejski poluotok Keltiberija.²⁹ U 3. i 2. st. pr. Kr. Kelti i Keltiberi bili su podijeljeni na plemena (npr. Vetoni (*Vettones*), Karpetani (*Carpetani*), Arevaci (*Arevaci*), a plemena u sjevernoj meseti bila su pod keltiberskim utjecajem – Luzoni (*Lusones*), Titi (*Titti*), Beli (*Belli*), Beroni (*Berones*) i Turmodigi (*Turmodigi*) koja su međusobno ratovala i sklapala ratne saveze. Narodi u sjeverozapadnom dijelu Iberskog poluotoka Kaleki (*Callaici*), Kantabri (*Cantabri*), Asturi (*Astures*) itd.) bili su keltskog podrijetla. Plemena su imala svoj teritorij, a središte im je bio *oppidum* – utvrđeno naselje na brežuljku. Postojalo je konjaničko plemstvo koje je vjerojatno bilo nasljedno, a plemensko društvo bilo je podijeljeno na klanove.³⁰

²³ J. S. Richardson, 1986., 16.

²⁴ L. A. Curchin, 1991., 16.

²⁵ L. A. Curchin, 1991., 17.

²⁶ A. T. Fear, 2009., 273.

²⁷ N. A. Maškin, 1982., 125.; J. S. Richardson, 1986., 16.

²⁸ A. T. Fear, 2009., 273.

²⁹ L. A. Curchin, 1991., 17.

³⁰ L. A. Curchin, 1991., 18; S. J. Keay, 1988., 22-23.

2.2. Drugi punski rat na Iberskom poluotoku

Rimsko osvajanje Iberskog poluotoka trajalo je skoro 200 godina, a počelo je kao borba za zapadno Sredozemlje protiv Kartage.³¹ Kartaga proširuje svoj utjecaj u sjevernoj Africi, a iz ugovora s Rimom iz 509. g. pr. Kr. može se zaključiti da je suvereno vladala zapadnim Sredozemljem jer je zatvorila Gibraltarski tjesnac za sve strane brodove.³² Kartażani su uništili kraljevstvo Tartessos i grčko naselje *Mainake* na jugu današnje Španjolske, a *Gades* postaje središte kartaške moći na tom području i dobija neke privilegije. *Malaca*, *Sexi* i *Abdera* (dan. Adra), blastulo-fenička naselja, tako nazvana po jednom iberskom plemenu, također dobivaju neku razinu autonomije kao i okolna iberska plemena koja su zadržala slobode koje su imali pod kraljevstvom Tartessos. Stanovništvo je sudjelovalo u pohodima Kartażana kao plaćenička vojska, dok su Kartażani iskorištavali prirodna bogatstva današnje Andaluzije: zlato, bakar, željezo i srebro. Po rimsko-kartaškom ugovoru iz 509. g. pr. Kr. Rimljani nisu smjeli ploviti uz afričku obalu zapadno od Lijepog rta (grč. *Καλοῦ ἀκρωτηρίου*), dok su se u novijem sporazumu obvezali da neće pljačkati, trgovati i kolonizirati područje iza Lijepog rta u Africi i iza naselja *Mastia* (možda u blizini Gibraltara) u današnjoj Španjolskoj. Po tom ugovoru Kartażani su nadzirali prostor današnje južne Španjolske do najsjevernije točke Cabo de Palos.³³

U ranijim stoljećima južna Španjolska možda se ne može smatrati kartaškom provincijom, već prostorom kartaškog utjecaja ili protektoratom. Polibije (2, 1, 6) piše da je 237. g. pr. Kr. Hamilkar Barka povratio kartaške posjede u Iberiji, što upućuje na to da je taj prostor postao neovisan, možda tijekom Prvog punskog rata, no Gades je vjerojatno ostao pod kontrolom Kartażana. Za Kartażane je bilo posebno negativno gubljenje rudnika što se ogledalo u lošijoj kvaliteti srebrnog kovanog novca tijekom Prvog punskog rata.³⁴ Kartaga se okrenula Iberskom poluotoku zbog posljedica Prvog punskog rata nakon kojeg su izgubili Siciliju te Sardiniju i Korziku 238. g. pr. Kr. uz veliku ratnu odštetu koju su morali platiti Rimu, a od 237. do 229. g. pr. Kr. Hamilkar Barka je zajedno sa sinom Hanibalom i zetom Hazdrubalom osvajao južni dio Pirenejskog poluotoka te je osnovao grad *Akra Leuke* (možda dan. Alicante).³⁵ O njegovom uspjehu svjedoči novac koji je kovao u gradu *Gades*.³⁶

³¹ S. J. Keay, 1988., 25.

³² H. Scullard, 1989., 19.

³³ H. Scullard, 1989., 20.

³⁴ H. Scullard, 1989., 21.

³⁵ L. A. Curchin, 1991., 24; H. Scullard, 1989., 23.

³⁶ H. Scullard, 1989., 25.

Postoje pretpostavke da je iberski grad Sagunt postao rimski saveznik oko 231. g. pr. Kr. kada su Rimljani poslali izaslanstvo Hamilkaru.³⁷ Polibije (3, 30, 1) tvrdi da se savezništvo dogodilo „nekoliko godina prije Hanibalovog vremena“ što se može protumačiti: prije 221. g. pr. Kr. kada je Hanibal postao zapovjednik ili prije Drugog punskog rata.³⁸ Čini se da ugovor između Rima i Sagunta nije bio *foedus*, već *deditio in fidem* prema kojoj Rimljani nisu imali nikakve zakonske obveze. Sagunt je prema tom ugovoru u slučaju unutrašnjeg spora tražio arbitražu Rima.³⁹ Teško je utvrditi je li se savezništvo dogodilo prije ili poslije 226. g. pr. Kr. kada se datira sporazum o granici na Ebru prema kojemu Kartažani nisu smjeli prijeći rijeku Ebro, dok su Rimljani prešutno odobrili kartaške pretenzije u južnoj Hispaniji, čime su ograničili kartaški utjecaj.⁴⁰ Iz Polibijeva (3, 13, 7) navoda može se zaključiti da su Rimljani 226. g. pr. Kr. napravili ugovor s Hazdrubalom prema kojemu Kartažani ne smiju prijeći rijeku Ebro naoružani.⁴¹ U kasnijim raspravama Kartažani nisu prihvaćali taj ugovor kao važeći jer su negirali ili njegovo postojanje ili ratifikaciju, dok su Rimljani tvrdili da je Hazdrubal napravio ugovor s odobrenjem iz Kartage.⁴² Postoji još pitanja koja se nameću u vezi ovog ugovora: jesu li Rimljani neformalno dali područje južno od Ebra pod kartaški utjecaj i jesu li Kartažani smjeli prijeći Ebro zbog trgovine?⁴³ Vjerojatno je Masilija izvršila pritisak na Rim zbog kojega je poslano izaslanstvo 226. g. pr. Kr. i sklopljen sporazum o granici na Ebru. Masilija je željela ograničiti utjecaj Kartage na što južnije područje i zaštititi svoje kolonije *Emporion* i *Rhode*.⁴⁴

Tijekom osvajanja Iberskog poluotoka u ratnom okršaju 228. g. pr. Kr. pogiba Hamilkar Barka.⁴⁵ Hazdrubal nasljeđuje Hamilkara Barku kao namjesnik Hispanije; prvotno je bio izabran od vojske da bi njegov izbor naknadno potvrdio narod Kartage.⁴⁶ Kad je preuzeo zapovjedništvo Hazdrubal je poveo pohod protiv plemena Orisi (*Orissi*) kako bi osvetio Hamilkarovu smrt.⁴⁷ Oženio je ibersku princezu i osnovao grad *Carthago Nova* (dan. Cartagena) koji je postao središte njegovog područja vladavine u Hispaniji, premjestivši glavni grad iz *Akra Leuke* u Mastiu (možda u blizini Gibraltara).⁴⁸ Moguće je da je po uzoru

³⁷ H. Scullard, 1989., 25.

³⁸ H. Scullard, 1989., 25-26.

³⁹ H. Scullard, 1989., 26-27.

⁴⁰ L. A. Curchin, 1991., 24; H. Scullard, 1989., 26.

⁴¹ H. Scullard, 1989., 28.

⁴² H. Scullard, 1989., 29.

⁴³ H. Scullard, 1989., 30.

⁴⁴ S. J. Keay, 1988., 25, 27; H. Scullard, 1989., 30-31.

⁴⁵ P. Lisičar, 1971., 318.

⁴⁶ H. Scullard, 1989., 27.

⁴⁷ H. Scullard, 1989., 27-28.

⁴⁸ L.A. Curchin, 1991., 24; H. Scullard, 1989., 28.

na helenističke vladare kovao srebrni novac sa svojim likom iako postoji mogućnost da je na novcu bio prikazan Hanibalov brat Magon što bi značilo da novac potječe iz kasnijeg razdoblja.⁴⁹ Godine 221. pr. Kr. Hazdrubal je ubijen, a svoje područje na sjeveru vjerojatno nije proširio do rijeke Ebro.⁵⁰

Nakon Hazdrubalove smrti 221. g. pr. Kr., vojska bira Hanibala za zapovjednika te njegov izbor potvrđuje vlast u Kartagi. Hanibal je tada imao 25 godina i bio je oženjen princezom iz Castula (u provinciji Jaen). On nastavlja Hazdrubalovu politiku teritorijalnog širenja u Hispaniji. Ratovao je protiv plemena Olkadi (*Olcades*), Vakceji (*Vaccaei*), Karpetani (*Carpetani*) te još nekih i zauzeo središnji dio Hispanije.⁵¹ Hanibal je dalje želio proširiti kartaški teritorij do Ebra koji je vjerojatno predan pod utjecaj Kartažana ranije spomenutim ugovorom s Rimom, ali je Sagunt bio prepreka. Polibije (3, 15, 8) piše da je Hanibal poslao izvještaj u Kartagu prema kojem su Sagunćani postupali loše prema narodima koji su bili podložni Kartagi. Prethodno su u Saguntu izbile unutrašnje napetosti između prorimskih i prokartaških snaga te je bila potrebna vanjska arbitraža. Sagunćani su u izboru između Kartage i Rima odlučili da će arbitrirati Rim, a Polibije na istom mjestu tvrdi da su uz to bili ubijeni političari naklonjeni Kartagi. Apijan (10, 36-38) piše da je Hanibal inscenirao incident tako što je uvjerio pleme *Torboletae*⁵² da se požali njemu na napad Sagunćana te dodaje da je Hanibal kao izgovor za napad na Sagunt iskoristio njihovo odbijanje kartaške tražene arbitraže.⁵³ Polibije (3, 15, 7) ove događaje datira u razdoblje prije zime 220./219. g. pr. Krista. Iz redaka Polibijeva djela može se iščitati da je Sagunt postao rimski saveznik nekoliko godina prije 220./219. g. pr. Kr. zbog čega su Sagunćani u razdoblju unutrašnjih nemira odlučili izabrati Rim za arbitra. Prema Polibiju (3, 15, 5), Rimljani su se suočili s Hanibalom i upozorili ga da se drži podalje od Sagunta i da ne ugrožava Hazdrubalov sporazum prelaskom preko rijeke Ebro.⁵⁴ Polibije (3, 30, 3) je izgleda pogrešno ubicirao Sagunt sjevernije od njegovog stvarnog položaja jer se nalazio južno od Ebra.⁵⁵ Vjerojatno Rimljani nisu spominjali sporazum iz 226. g. pr. Kr. u susretu s Hanibalom jer se Sagunt nije uklapao u taj sporazum.⁵⁶ Hanibal je okrivio Rimljane za miješanje u stanje u gradu koji su stekli izdajstvom što se odnosi na to da vjerojatno nijedan formalni ugovor nije bio prekršen

⁴⁹ H. Scullard, 1989., 28.

⁵⁰ H. Scullard, 1989., 28.

⁵¹ H. Scullard, 1989., 32-33.

⁵² H. Scullard, 1989., 33, *Torboletae* (kako Livije (21,6,1) naziva *Turdetane*) su predaleko od Sagunta te se vjerojatno mislilo na *Edetane*.

⁵³ H. Scullard, 1989., 33.

⁵⁴ H. Scullard, 1989., 34.

⁵⁵ L.A. Curchin, 1991., 25; H. Scullard, 1989., 34-35.

⁵⁶ H. Scullard, 1989., 34.

te se radilo o prekršenom obećanju, a sporazum o granici na Ebru je vjerojatno bio neformalni ugovor.⁵⁷ U proljeće 219. g. pr. Kr. Hanibal je pokrenuo osmomjesečnu opsadu Sagunta koji je pao u jesen iste godine što je bio povod Drugom punskom ratu.⁵⁸ Rimljani nisu pomogli Sagunćanima jer su bili zauzeti ratom protiv Demetrija Farskog.⁵⁹ Polibije (3, 20, 1-6) tvrdi da su godinu dana prije opsade Sagunta Rimljani postigli dogovor da će kartaška prijetnja tomu gradu biti povod ratu te iz tog razloga Senat nije vijećao o ratu kada je opsada počela. Isti autor piše da su Rimljani poslali ljude u Kartagu kako bi postavili ultimatum svojim suparnicima prema kojemu su Kartažani trebali predati ratne vođe, među kojima je bio Hanibal, ili će početi rat. Izostanak rimske vojne intervencije tijekom opsade budi sumnju u Polibijeve riječi o rimskom dogovoru o ratnom povodu. Kasije Dion (fr. 55, 1 – 9) piše da se u Senatu vijećalo o intervenciji nakon pada Sagunta.⁶⁰ Zonara (8, 22) piše da je L. Kornelije Lentul (*L. Cornelius Lentulus*), vjerojatno konzul iz 237. g. pr. Kr., zahtijevao objavu rata, dok je Q. Fabije Maksim (*Q. Fabius Maximus*) zagovarao slanje pregovarača u Kartagu. Imena Kornelije i Fabije te njihovi stavovi prema vođenju rata podsjećaju na kasnije vojskovođe iz Drugog punskog rata P. Kornelija Scipiona i Fabija Kunktatora, od kojih je prvi zagovarao napadačku politiku, a drugi obrambenu.⁶¹ Fabije Piktora (*apud Polyb.* 3, 8) obavještava da su Hazdrubal i Hanibal vodili neovisnu politiku od strane vlasti u Kartagi te se možda iz ovoga može zaključiti da su Rimljani namjeravali objaviti rat samo ako Kartaga bude odbila izručiti Hanibala. Po ovoj verziji rimski cilj je vjerojatno bio uništiti kartaški utjecaj u Hispaniji, a ne slamanje kartaške moći u cjelini.⁶² M. Fabije Buteon (*M. Fabius Buteo*), M. Livije Salinator (*M. Livius Salinator*), L. Emilije Paulo (*L. Aemilius Paullus*), G. Licinije (*C. Licinius*) i Q. Bebije Tamfil (*Q. Baebius Tamphilus*) su senatorski legati koji su otišli u Kartagu da obznane ultimatum.⁶³ Polibije (29, 1) prenosi da je sufet pitao Fabija što želi te nakon što je on jasno rekao da je njegov izbor rat, većina kartaškog Vijeća je odgovorila da to prihvaća.⁶⁴

Hanibalov pohod kreće u proljeće 218. g. pr. Kr. iz Nove Kartage s oko 90.000 pješaka, 12.000 pripadnika konjice i 37 slonova, a rijeku Ebro prelazi za vrijeme smanjenog vodostaja. Prije pohoda je pregovarao s Galima na sjeveru Italije koji su se pozitivno izjasnili

⁵⁷ H. Scullard, 1989., 35.

⁵⁸ L.A. Curchin, 1991., 25; S. J. Keay, 1988., 27; H. Scullard, 1989., 35-36.

⁵⁹ H. Scullard, 1989., 35.

⁶⁰ H. Scullard, 1989., 36.

⁶¹ H. Scullard, 1989., 37.

⁶² H. Scullard, 1989., 37, 38.

⁶³ H. Scullard, 1989., 38.

⁶⁴ H. Scullard, 1989., 39.

o učešću u ratu protiv Rimljana. Trebalo mu je dva i pol mjeseca da osvoji prostor do Pireneja i pretpostavlja se da je to u stvari bila njegova taktika kako bi se prikrla namjera upada u Italiju.⁶⁵ Strabon (3, 2, 8) daje podatak da je bilo zlata, srebra, bakra i željeza u Turdetaniji, području plemena Turdetana te je prema Diodoru (5, 38, 3) uz pomoć ovog ekonomskog potencijala Hanibal financirao oružje i plaćenike.⁶⁶ Nakon Hanibalovog pohoda na Italiju, njegov brat Hazdrubal ostao je braniti Hispaniju od Rimljana.⁶⁷ Kartaško osvajanje Hispanije bilo je dovršeno diplomacijom i asimilacijom te ratom.⁶⁸

Godine 218. pr. Kr. Hanibal ostvaruje dvije velike pobjede protiv Rimljana u Italiji: kod Ticina i Trebije, pritoka rijeke Po. Kod Trazimenskog jezera 217. g. pr. Kr. Hanibal ponovno trijumfira kad pogiba i rimski konzul, a Rimljani zbog opasnosti postavljaju diktatora Fabija Maksima Kunktatora koji provodi taktiku oklijevanja i suzdržanosti od izravnih bitaka s ciljem kako bi dugoročno izmorio neprijateljske snage.⁶⁹ Godine 216. pr. Kr. Rimljani doživljavaju stravičan poraz kod Kane u kojem je jedan konzul poginuo. Nakon te bitke Rimljani su se bojali eventualnog Hanibalovog pohoda na Rim koji se ipak dogodio 211. g. pr. Kr., ali Hanibal nije imao ozbiljnije namjere zauzeti grad.⁷⁰

Rimljani su početkom rata očekivali da će se borbe voditi samo u Hispaniji, ali kad je Hanibal uspješno prešao rijeku Rhonu, otvorilo se novo bojište u Italiji. Publije Kornelije Scipion je saznao za Hanibalov pohod ploveći ka Hispaniji uz današnju francusku mediteransku obalu te se zbog toga vratio u Italiju. Poslao je svog brata Gneja u Hispaniju gdje je trebao spriječiti dolazak kartaškog pojačanja na Apeninski poluotok.⁷¹ Po dolasku u Hispaniju Gnej Scipion je osvojio grad *Cissa* (u blizini dan. Tarragone) na sjeveroistočnoj mediteranskoj obali Pirenejskog poluotoka.⁷² Utaborio se u gradu Tarakoni (dan. Tarragona) koji je postao glavna operativna baza za njega i brata, a na sjevernoj obali je ostao važan i kasnije.⁷³ Godine 218. pr. Kr. Gnej Scipion je porazio kartaškog zapovjednika Hanona (*Hanno*) i osvojio područje sjeverno od Ebra.⁷⁴ Sljedeće godine 217. pr. Kr., Hanibalov brat Hazdrubal poražen je u pokušaju osvajanja područja sjeverno od rijeke Ebro u pomorskoj bitci. Senat je poslao Publija Scipiona u Hispaniju nakon vijesti o pomorskoj bitci kod ušća

⁶⁵ H. Scullard, 1989., 40.

⁶⁶ H. Scullard, 1989., 41; J. S. Richardson, 1986., 34.

⁶⁷ L. A. Curchin, 1991., 25.

⁶⁸ H. Scullard, 1989., 42.

⁶⁹ P. Lisičar, 1971., 319.

⁷⁰ P. Lisičar, 1971., 320.

⁷¹ J. Briscoe, 1989., 56; L. A. Curchin, 1991., 25; J.S. Richardson, 1986., 31, 33.

⁷² S. J. Keay, 1988., 27; J. S. Richardson, 1986., 34.

⁷³ J. S. Richardson, 1986., 36.

⁷⁴ J. Briscoe, 1989., 56.

rijeke Ebro te je rimska vojska nastavila napredovati prema Saguntu.⁷⁵ Prema Liviju (23, 26-29) Hazdrubal je 216. g. pr. Kr. Krista dobio naređenje da se pridruži Hanibalu u Italiji, iako se to vjerojatno dogodilo 215. g. pr. Kr., te su ga Rimljani u tome spriječili pobjedom južno od rijeke Ebro.⁷⁶ Kartažani su se suočili sa ustankom plemena Tartesi (*Tartessii*) te je kao zamjena za Hazdrubala u Hispaniju poslan Himilkon (*Himilco*).⁷⁷ Tijekom 214. i 213. pr. Kr. Krista Sifaksov (*Syphax*) ustanak u Numidiji, koji je možda djelovao u savezništvu s Rimom kako kažu Apijan (15-16, 57-61) i Livije (23, 49, 5-14 (s.a. 215), 24, 41-42 (s.a. 214), 24, 49, 7-8 (s.a. 213)) utjecao je na povlačenje kartaških vojnika iz Hispanije i rimsko napredovanje na jugu Pirenejskog poluotoka.⁷⁸ Godine 212. pr. Kr. Rimljani vjerojatno osvajaju Sagunt te otprilike u istom razdoblju i grad Castulo.⁷⁹ Sljedeće godine (211. pr. Kr.) Kartažani napadaju sa vojskom podijeljenom na tri dijela predvođenom Hazdrubalom, njegovim bratom Magonom (*Mago*) i još jednim Hazdrubalom, Gisgonovim sinom.⁸⁰ Prvospomenuti Hazdrubal je utjecao na keltiberske plaćenike da napuste Rimljane tako što ih je podmitio. Publije Kornelije Scipion je poginuo u pokušaju sprječavanja Ilergeta i Suesetana (*Suessetani*) da se pridruže Kartažanima, a Gnej Scipion je također poginuo u nastavku borbi te su Rimljani izgubili svoja uporišta južno od Ebra.⁸¹ Godine 210. pr. Kr. novi zapovjednik, 25-godišnji Publije Kornelije Scipion, sin i nećak poginulih, dolazi u Hispaniju, prethodno neuobičajeno dobivši prokonzularni imperij.⁸² Sljedeće godine osvaja Novu Kartagu, a za ovaj pohod je vezana legenda o snu koji je Scipion usnio u kojem mu je Neptun obećao pomoć, no Scipion je zapravo bio dobar strateg koji je iskoristio manji vodostaj lagune sjeverno od grada. Rimski vojnici su počinili zločine nad stanovništvom nakon osvajanja Nove Kartage te opljačkali grad.⁸³ Scipion oslobađa kartaške taoce, vođe Ilergeta Andobala i Mandonija, koji su prešli na njegovu stranu.⁸⁴ Godine 208. pr. Kr. Scipion pobjeđuje Hazdrubala kod naselja *Baecula* (dan. Bailen), ali Hazdrubal uspijeva pobjeći i sa vojskom krenuti ka Italiji.⁸⁵ Hanona sljedeće godine u jednoj bitci Rimljani zarobljavaju.⁸⁶ Godine 206. pr. Kr. Dogodila se značajna bitka kod naselja *Ilipa* (dan. Alcala del Rio) kako tvrđi

⁷⁵ J. Briscoe, 1989., 57; L. A. Curchin, 1991., 25; S. J. Keay, 1988., 27; J. S. Richardson, 1986., 36-37.

⁷⁶ J. Briscoe, 1989., 57; L. A. Curchin, 1991., 25; J. S. Richardson, 1986., 38.

⁷⁷ J. Briscoe, 1989., 57.

⁷⁸ J. Briscoe, 1989., 57; J. S. Richardson, 1991., 39.

⁷⁹ J. Briscoe, 1989., 57; L. A. Curchin, 1991., 26; J. S. Richardson, 1986., 39, 41; S. J. Keay, 1988., 27.

⁸⁰ J. Briscoe, 1989., 57; L.A. Curchin, 1991., 26; S.J. Keay, 1988., 29, piše da je kartaška vojska u Hispaniji bila podijeljena na tri zapovjedništva 208. g. pr. Kr.

⁸¹ J. Briscoe, 1989., 59; L. A. Curchin, 1991., 26; J.S. Richardson, 1986., 41-42.

⁸² J. Briscoe, 1989., 59; L. A. Curchin, 1991., 26; J.S. Richardson, 1986., 45.

⁸³ J. Briscoe, 1989., 59; L. A. Curchin, 1991., 26; S. J. Keay, 1988., 27-28; J. S. Richardson, 1986., 47.

⁸⁴ J. Briscoe, 1989., 59.

⁸⁵ J. Briscoe, 1989., 59-60; L. A. Curchin, 1991., 26, 28; S. J. Keay, 1988., 29; J. S. Richardson, 1986., 48-49.

⁸⁶ J. Briscoe, 1989., 60; J. S. Richardson, 1986., 50.

Polibije (11, 20-24) ili kod Carma kako tvrdi Apijan (25) te Hazdrubal, Gisgonov sin, bježi morskim putem do Gadesa.⁸⁷ Rimljani zauzimaju Ilourgeiu, Castulo i Astapu. Zbog lažnih glasina o Scipionovoj smrti događa se pobuna u rimskoj vojsci, a na ustanak dižu se Ilergeti, no pobuna je ugušena.⁸⁸ Magon iz posljednjeg hispanskog grada pod kartaškom kontrolom, Gadesa, kreće prema Italiji, a usput napada Novu Kartagu. Magon doživljava neuspjeh i primoran je skloniti se na Minorcu te odatle dolazi do Genove, a Gades se predaje Rimljanima.⁸⁹ Scipion se vraća u Rim kako bi postao konzul godine 205. pr. Kr., a L. Kornelije Lentul i L. Manlije Acidin (*L. Manlius Acidinus*) postaju zapovjednici u Hispaniji. Andobal i Mandonije, vođe Ilergeta, dižu pobunu po treći put, ali ona završava neuspješno i oni stradavaju. Sljedećih pet godina nema vijesti o događanjima u Hispaniji.⁹⁰

Scipion nakon uspješnog rata na Iberskom poluotoku i odlučujućih pobjeda kod Nove Kartage, Baecule i Ilipe postaje konzul 205. g. pr. Kr., a sljedeće godine se na čelu vojske koja je brojala 30.000 ljudi iskrcava u Africi te će zbog novog ratnog uspjeha dobiti nadimak Afrički.⁹¹ Numidski kralj Masinisa nastupa kao rimski saveznik u posljednjem razdoblju rata. U blizini grada Zame 202. g. pr. Kr. Hanibalova vojska doživljava poraz te je 201. g. pr. Kr. rat završen. Prema mirovnim odredbama Kartaga je izgubila svoje izvanafričke posjede, nije mogla voditi rat osim u Africi uz rimsko dopuštenje, u roku od 50 godina je trebala isplatiti ratnu odštetu u iznosu 10.000 talenata te je trebala predati taoce Rimu.⁹²

⁸⁷ J. Briscoe, 1989., 60; L. A. Curchin, 1991., 28; S. J. Keay, 1988., 29; J. S. Richardson, 1986., 50-51.

⁸⁸ J. Briscoe, 1989., 60.

⁸⁹ J. Briscoe, 1989., 60; L. A. Curchin, 1991., 28; J. S. Richardson, 1986., 52.

⁹⁰ J. Briscoe, 1989., 60-61.

⁹¹ S. J. Keay, 1988., 29; N. A. Maškin, 1982., 133.

⁹² N. A. Maškin, 1982., 133.

3. NASTANAK I ŠIRENJE PROVINCIJE

3.1 Razdoblje do 133. g. pr. Kr.

Godine 206. pr. Kr. Scipion Afrički je pobijedio kod Ilipe, a Senat je vjerojatno iduće godine poslao magistrate da upravljaju teritorijem. Od tada su možda već postojale provincije Hispanija Citerior i Ulterior, a jasna granica između njih uspostavljena je vjerojatno 197. g. pr. Krista.⁹³ Rimska vojska bila je na Iberskom poluotoku od 206. g. pr. Kr., a uz pomoć kasnijih dokaza saznajemo da je granica između dviju provincija koje su sigurno postojale barem od 197. g. pr. Kr. išla južno od Nove Kartage do *saltus Castulonensis* za koji se misli da je Sierra Morena.⁹⁴ Znamo da su dvije provincije postojale barem od 197. g. pr. Kr. jer su uvedena dva pretora koja su bila na čelu provincija, a riječ *provincia* je zapravo označavala zonu odgovornosti pretora.⁹⁵ Promjena u rimskoj politici koja se dogodila 197. g. pr. Kr. predstavlja predanost kontinuiranoj vojnoj prisutnosti u Hispaniji, ali do nastanka nečega što slično na administraciju i upravu kakvu znamo iz 1. st. pr. Kr. dolazi kasnije.⁹⁶ Tijekom Rimske Republike Hispanija je bila pod kontrolom pretora, a iznimne krizne situacije je vojno rješavao konzul.⁹⁷ Rimski zapovjednici u Hispaniji su sljedećih 20 godina imali *imperium*, skoro uvijek *pro consule* te koji obično nije bio povezan sa gradskom magistraturom.⁹⁸ Tit Livije za rimske zapovjednike u Hispaniji u razdoblju od sljedećih 30 godina koristi različite nazive: pretori, propratori i konzuli. U trijumfalnim fastima nalazimo da su mnogi bili prokonzuli.⁹⁹ Moguće je da je krajem službe njihov imperij bio prokonzularni, a da su Livijevi izvori pogrešno mislili da su imali *imperium pro praetore* nakon kraja godišnje službe, a iz podatka kod Plutarha (*Aem. Paull.* 4.1) može se iščitati da su držali od početka prokonzularni imperij.¹⁰⁰ Rim i *Gades* su imali sporazum koji je vjerojatno sadržavao odredbu da bi rimski prefekti tamo trebali biti poslani, no Senat je tu odredbu ukinuo 199. g. pr. Krista. Vjerojatno ni Senat ni narod nisu glasali za ovaj sporazum, a *Gades* je možda jedini grad koji je imao ovakva prava u Hispaniji. Ovaj sporazum pomaže u upoznavanju s rimskom upravom u ovom razdoblju.¹⁰¹ Rimski porez je vjerojatno bio

⁹³ W.V. Harris, 1989., 121; N.A. Maškin, 1982., 144; *Povijest* 3, 618.

⁹⁴ L. A. Curchin, 1991., 29.

⁹⁵ L. A. Curchin, 1991., 29.; W.V. Harris, 1989., 122, spominje se 198. G. pr. Kr.; P. Lisičar, 1971., 326.; N. A. Maškin, 1982., 144; *Povijest* 3, 618.

⁹⁶ J. S. Richardson, 1986., 94.

⁹⁷ L. A. Curchin, 1991., 29.

⁹⁸ J. S. Richardson, 1986., 75.

⁹⁹ J. S. Richardson, 1986., 76.

¹⁰⁰ J.S. Richardson, 1986., 76.

¹⁰¹ W.V. Harris, 1989., 121.

utvrđen kao *vectigal stipendiarium*, poznat kasnije, i koji je nametnut vjerojatno od početka te je svaka zajednica na godišnjoj razini trebala Rimljanima dati određeni iznos ili ekvivalent u dobrima.¹⁰²

Svaki pretor je zapovijedao vojskom od 8.000 pješaka i 400 konjanika s kojom bi se olakšalo veteranima koji su služili u Hispaniji.¹⁰³ Dvije legije u Hispaniji su vjerojatno spojene u jednu 201. g. pr. Kr., a 197. g. pr. Kr. su povučene te su u Hispaniji ostale samo snage latinskih, italskih i hispanskih saveznika, što je bila pogreška. Nakon Scipionovog odlaska događaju se pobune nekih naroda među kojima su Ilergeti i Ausetani sjeverno od Ebra i Sedetani na jugu, a do 199. g. pr. Kr. situacija u Hispaniji se smirila. Legije su se nakon toga počele povlačiti te je to vjerojatno uzrokovalo pobunu. Pretori Gnej Kornelije Blasion (*Cn. Cornelius Blasio*) i Lucije Stertinije (*L. Stertinus*) su svoje pobjede ostvarili vjerojatno tijekom 197. g. pr. Kr. te su se iduće godine vratili u Rim i to vjerojatno sa većinom svojih vojnika.¹⁰⁴ Namjesnik provincije Ulterior iz 197./196. Gaj Sempronije Tuditan (*C. Sempronius Tuditanus*) umro je od rana zadobivenih u jednoj bitci u kojoj su Rimljani pretrpjeli poraz.¹⁰⁵ Godine 196. pr. Kr. novi pretori su poslani u Hispaniju zajedno sa postrojbama te je namjesnik provincije Citerior Kvint Minucije Termo (*Q. Minucius Thermus*) proslavio trijumf uz zaplijenjeno srebro.¹⁰⁶ Kvint Minucije je navodno, sudeći prema njegovom pismu upućenom Senatu, pobijedio dva domorodačka zapovjednika Budara (*Budar*) i Besadona (*Baesado*) kod Turde, od kojih je Budar bio zarobljen, a 12.000 neprijateljskih vojnika ubijeno.¹⁰⁷ Kao područja pobune spominju se regija južno od Guadalquivira, uključujući punske gradove na obali i cijelu Beturiju (*Baeturia*; odnosi se na isto područje kao Turdetanija). Nije poznato tko se bunio u provinciji Citerior, ali izgleda da su se borbe vodile protiv plemena *Torboletae* kako tvrdi Livije (33, 44, 4).¹⁰⁸

Godine 195. pr. Kr. Senat je poslao ždrijebom izabranog konzula Marka Porcija Katona s dodatne dvije legije da upravlja provincijom Citerior.¹⁰⁹ Liviju (34, 15, 9) je sam Katon bio izvor za pisanje o Katonovom djelovanju u Hispaniji te je dostupnost podataka

¹⁰² W. V. Harris, 1989., 122.

¹⁰³ L. A. Curchin, 1991., 29.

¹⁰⁴ W. V. Harris, 1989., 122; J. S. Richardson, 1986., 76.

¹⁰⁵ W. V. Harris, 1989., 122.

¹⁰⁶ W. V. Harris, 1989., 122, 123.

¹⁰⁷ J. S. Richardson, 1986., 81.

¹⁰⁸ W. V. Harris, 1989., 123.

¹⁰⁹ L. A. Curchin, 1991., 29. usp. datiranje Katonove uprave - W. V. Harris, 1989., 123.; N. A. Maškin, 1982., 144 *Povijest* 3, 619.

razlog zašto Livije piše opširnije.¹¹⁰ Kad je Katon došao u Hispaniju već je naišao na otpor na krajnem sjeveroistoku mediteranske obale Iberskog poluotoka u lukama *Rhode* i *Emporion*. Livije (44, 11, 6; usp. 13,8) tvrdi da je na području sjeverno od Ebra jedino kralj Ilergeta Bilistag bio lojalan Rimljanima.¹¹¹ *Emporion* se u ovom razdoblju sastojao od dva naselja: grčko se nalazilo na obali, dok se ibernsko naselje nalazilo u unutrašnjosti. Grčko naselje je Katona dočekalo s dobrodošlicom, dok Livije (34, 9, 10) ne spominje stav ibernskog naselja.¹¹² Katon je naredio pljačku ruralnog područja oko Emporiona kako bi se vojska mogla opskrbiti hranom, a planirao je da će se vojska kroz cijeli rat opskrbljivati hranom na terenu.¹¹³ Domorodačko stanovništvo oko Emporiona je iskazalo neprijateljstvo prema Katonovoj vojsci tek kada su vojnici počeli pljačkati njihovo područje.¹¹⁴ Katon je sa svojim saveznicima Ilergetima igrao psihološku igru tako što im je obećao pojačanja koja su tražili, ali ih nije poslao jer nije želio rascijepiti ljudstvo već se oslanjao na glasine o dolasku rimskog pojačanja kako bi osigurao odanost Ilergeta.¹¹⁵ Možda je na taj način zapravo želio obeshrabiliti neprijatelja.¹¹⁶ Katon je planirao opskrbu vojske hranom na samom terenu. Izbjegavao je otvorenu bitku te je vježbao vojsku marševima i isprobavao taktike. Uskoro je napao i pobijedio jednu etničku zajednicu, vjerojatno Indigete, a uslijedila je pljačka osvojenog područja.¹¹⁷ Osvojio je domorodačko naselje Emporiona te krenuo prema Tarakoni, a kada je tamo stigao čuo je vijest o pobuni plemena Bergistana. Ustanak je ugušen, ali je ponovno pokrenut prije nego je krenuo ka Turdetaniji. Nakon ponovnog gušenja ustanka oni koji su sudjelovali u ustanku su prodani u ropstvo.¹¹⁸ Nakon pokoravanja plemena Bergistana Katon je zahtijevao od ostalih plemena u tom području da poštuju zabranu nošenja oružja sjeverno od rijeke Ebro što prvaci plemena nisu poslušali. Katon je sazvao skup plemenskih vođa na kojemu je tražio isto te kada nije dobio nikakav odgovor, naredio je da se zidine svih gradova unište za jedan dan.¹¹⁹ Svi gradovi su to poslušali osim jednog koji se prema Liviju (34, 17, 5-12) zove Segestica i koji je potom zauzet.¹²⁰ Katon je prema Plutarhu (10, 3), između ostalog, tvrdio da je pokorio preko 300 gradova, što je broj

¹¹⁰ J. S. Richardson, 1986., 80.

¹¹¹ W. V. Harris, 1989., 123.

¹¹² J. S. Richardson, 1986., 81, 82.

¹¹³ J. S. Richardson, 1986., 82.

¹¹⁴ J. S. Richardson, 1986., 84.

¹¹⁵ L. A. Curchin, 1991., 30.

¹¹⁶ J. S. Richardson, 1986., 82.

¹¹⁷ L. A. Curchin, 1991., 30.

¹¹⁸ J. S. Richardson, 1986., 83.

¹¹⁹ J. S. Richardson, 1986., 84.

¹²⁰ J. S. Richardson, 1986., 84, 85.

veći od njegovih dana provedenih u Hispaniji.¹²¹ Na pretjerivanja u vezi pokoravanja upućuju i nemiri u provinciji s kojima se suočio Katonov nasljednik. Katon je ipak pobijedio ili razoružao nekoliko naroda sjeverno od rijeke Ebro za nekoliko mjeseci.¹²² Nakon osvajanja područja oko Tarakone krenuo je južnije.¹²³ Katon je prešao rijeku Ebro 194. g. pr. Kr. te se sukobio sa Turdetanima.¹²⁴ Prethodno je Publije Manlije, pretor kojemu je zajedno sa Katonom dodijeljena Hispania Citerior, pozvao Katona u pomoć nakon što su Turdetani unajmili keltiberske plaćenike. Katon je pokušao podmititi Keltibere koji su bili neodlučni te je iskoristio priliku i opljačkao susjedno područje.¹²⁵ Potom je Katon postao prvi Rimljanin koji je vodio vojsku na Keltiberiju kamo je vjerojatno stigao kroz dolinu Jiloca. Nije uspio zauzeti Seguntiju ili Numanciju te se vratio - vjerojatno dolinom rijeke Ebro - i sukobio se s nekim pobunjenim plemenima u današnjoj Kataloniji.¹²⁶ Među plemenima sa kojima se sukobio spominju se Bergistani i Lacetani.¹²⁷ Prije pohoda na Lacetane pokorio je plemena Sedetane, Ausetane i Suesetane te je iskoristio postrojbe Suesetana u potčinjavanju Lacetana jer su se ta plemena međusobno mrzila i Lacetani su u borbi previše izložili svoj grad i otvorili gradska vrata.¹²⁸ Na povratku u Rim Katon je slavio trijumf.¹²⁹ Katon je zaslužan i za to što je osigurao prihode Rimskoj Republici od rudnika željeza i srebra u Hispaniji Citerior.¹³⁰

Kada je Katon otišao iz Hispanije 194. g. pr. Kr. izbili su novi ustanci koje je ugušio novi namjesnik Hispanije Ulterior Scipion Nazika, sin Gneja Scipiona koji je ubijen 211. g. pr. Kr. tijekom Drugog punskog rata u Hispaniji, a u provinciji Citerior namjesnik je bio Digicije.¹³¹ Sljedeće godine Nazika je ratovao u sjevernoj Meseti, dok je namjesnik Hispanije Citerior u to vrijeme ratovao na jugu. To pokazuje da je granica između provincija Citerior i Ulterior bila utvrđena jedino na obali, dok su u unutrašnjosti zapovjednici imali slobodu djelovanja.¹³² Nakon umirivanja Turdetana, Nazika je 193. g. kod Ilipe porazio Luzitance (*Lusitani*) prije dolaska novog upravitelja.¹³³ Godine 193. nekoliko plemena je podiglo

¹²¹ L. A. Curchin, 1991., 30; W. V. Harris, 1989., 123.

¹²² W. V. Harris, 1989., 123.

¹²³ L. A. Curchin, 1991., 30.

¹²⁴ W. V. Harris, 1989., 123.

¹²⁵ J. S. Richardson, 1986., 85, 87.

¹²⁶ W. V. Harris, 1989., 124; J. S. Richardson, 1986., 87; *Povijest 3*, 619.

¹²⁷ L. A. Curchin, 1991., 31; W. V. Harris, 1989., 124.

¹²⁸ J. S. Richardson, 1986., 85.

¹²⁹ W. V. Harris, 1989., 124.

¹³⁰ L. A. Curchin, 1991., 31; W. V. Harris, 1989., 124; N. A. Maškin, 1982., 144; *Povijest 3*, 619.

¹³¹ L. A. Curchin, 1991., 31; J. S. Richardson, 1986., 95.

¹³² L. A. Curchin, 1991., 31.

¹³³ J. S. Richardson, 1986., 96.

ustanak, a to su bili: Luzitanci, Oretani, Karpetani, Vetoni (*Vettones*) i Vakceji koji su doživjeli poraz kod Toletuma od strane Marka Fulvija Nobiliora (*M. Fulvius Nobilior*) pretora u Hispaniji Ulterior. Nobilior je nakon toga vjerojano krenuo sjevernije, a po povratku u Rim je dobio *ovatio* te je sljedeće godine postao konzul.¹³⁴ Gaj Flaminije (*C. Flaminius*) je bio namjesnik u provinciji Citerior za 193. g. pr. Kr., a borio se protiv Oretana i zauzeo grad Inlucia te iduće godine grad Licabrum (vjerojatno Igabrum u dolini rijeke Betis).¹³⁵ Nobiliorov nasljednik u Hispaniji Ulterior, Lucije Emilije Paulo (*L. Aemilius Paullus*), porazio je Luzitance 191./190. g. pr. Kr. u zapadnom dijelu Hispanije Ulterior te je zaplijenio puno zlata, no teško je reći gdje su se točno borbe vodile jer u izvorima nedostaje geografskih podataka.¹³⁶ Paulo je osim Luzitanaca također pobijedio Bastetane.¹³⁷

U 80-tim godinama 2. st. pr. Kr. tri namjesnika su umrla, od kojih je jedan ubijen od Ligura na putu za Hispaniju, dok su četiri nagrađena trijumfom protiv Luzitanaca i Keltibera (*Celtiberi*).¹³⁸ Godine 188. pr. Kr. pretori u Hispaniji, Lucije Manlije Acidin i Gaj Atinije (*C. Atinius*), dobili su pojačanja u vidu pomoćnih jedinica, ali prema Liviju (37, 46, 7-8) luzitanski napadi su se nastavili.¹³⁹ Godine 187. pr. Kr. broj legija u Hispaniji je udvostručen. Godine 186. pr. Kr. pretori u Hispaniji Gaj Kalpurnije Pizon (*C. Calpurnius Piso*) i Lucije Kvinktije Krispin (*L. Quinctius Crispinus*) krenuli su u gušenje pobune sa najvećom rimskom vojskom u Hispaniji još od Katona, a na povratku u Rim 184. g. pr. Kr. obojica su slavili trijumf nad Luzitancima i Keltiberima, što su prvi potpuni hispanski trijumfi od 194. g. pr. Kr. Krista.¹⁴⁰ Luzitanci su poraženi u dolini rijeke Guadalquivir, dok su u Hispaniji Citerior Rimljani ostvarili pobjede kod grada Calagurris (dan. Calahorra) u gornjem toku rijeke Ebro 186. g. pr. Kr. i u blizini Toleda 185. g. pr. Kr. Krista.¹⁴¹ Ova plemena nisu potpuno poražena te su izgleda Keltiberi 183. g. pr. Kr. upali na rimski teritorij, ali ih je uz Ausetane pobijedio namjesnik provincije Citerior Terencije Varon (*A. Terentius Varro*) koji je prethodne godine uspješno ratovao protiv Suesetana.¹⁴² Namjesnik provincije Citerior 182.-180. g. pr. Kr., Kvint Fulvije Flak (*Q. Fulvius Flaccus*), bio je prvi pretor koji je izvršio uspješnu invaziju Keltiberije uz pomoć pojačanja koja su stigla 182. g. pr. Kr. Krista. Livije (40, 16, 7-10) tvrdi da je Flak zauzeo grad Urbicna ili Urbicua, a osim toga je kasnije osvojio još neke gradove.

¹³⁴ W. V. Harris, 1989., 124; J. S. Richardson, 1986., 96-97.

¹³⁵ J. S. Richardson, 1986., 96-97.

¹³⁶ L. A. Curchin, 1991., 31-32; W. V. Harris, 1989., 124.

¹³⁷ J. S. Richardson, 1986., 98.

¹³⁸ L. A. Curchin, 1991., 32.

¹³⁹ W. V. Harris, 1989., 124; J. S. Richardson, 1986., 98-99.

¹⁴⁰ W. V. Harris, 1989., 124; J. S. Richardson, 1986., 99.

¹⁴¹ L. A. Curchin, 1991., 32; J. S. Richardson, 1986., 99.

¹⁴² W. V. Harris, 1989., 124, 125; J. S. Richardson, 1986., 100.

Izbacio je Keltibere iz rimskog područja i krenuo sjevernije dolinom Jiloca, boreći se protiv keltiberskih Luzona (*Lusones*). Sljedeće godine je napao preostali dio neosvojenog keltiberskog teritorija i pobijedio zahvaljujući boljoj konjici, a 180. g. pr. Kr. ga je naslijedio Tiberije Sempronije Grakho. Kvint Fulvije Flak izgradio je hram posvećen božici *Fortuna Equestris* 173. g. pr. Kr. u spomen na pobjedu u toj bitci.¹⁴³

Tiberije Sempronije Grakho, otac poznate braće, postao je namjesnik provincije Citerior te je pobijedio Keltibere, dok je namjesnik provincije Ulterior, Lucije Postumije Albin (*L. Postumius Albinus*), pobijedio Luzitance, mada kod Tita Livija (40, 50; 41. 7; *Per.*, 41) nalazimo kontradikcije po pitanju toga je li Albin pobijedio Vakceje.¹⁴⁴ Grakho je bio namjesnik provincije od 180. do 178. g. pr. Kr., a Livije (40, 39, 1) tvrdi da je uspio osvojiti najudaljenije dijelove Keltiberije te da je vjerojatno pobijedio Arevake. Slavio je trijumf 177. g. pr. Kr. te u Rim donio veliku količinu zaplijenjenog srebra. Lucije Postumije Albin slavio je trijumf 178. g. pr. Kr. dan nakon Grakhovog „nad Luzitanijom i Hispanijom.“¹⁴⁵ Prema Apijanu (*Ib.* 43-179) Grakho je dao hispanskim plemenima mirovne ugovore koji su ih učinili prijateljima Rima.¹⁴⁶ Tiberije Sempronije Grakho je zaslužan za razdoblje mira koje je uslijedilo i koje je trajalo oko 25 godina te zbog uvođenja poreznog sustava. Napravio je mirovne sporazume sa svakim keltiberskim plemenom te su plemena bila obvezna davati ljudstvo za pomoćne jedinice rimske vojske. Iako su zapovjednici donosili iz Hispanije ratni plijen i bez obzira na to što je Katon uveo porez na rudarske proizvode, Grakho je prvi uveo redovno ubiranje poreza u Hispaniji. Možda je u ovom razdoblju uvedena *vicesima*, rekvizicija za pet posto žetve žita, a odluka je ovjerena 171. g. pr. Kr. Uz pomoć ovoga se vojska mogla efikasnije hraniti nego od dobavljača i Katonovog plana za preživljavanje od zemlje.¹⁴⁷ Posljednja odredba *pax Gracchana* je da Keltiberi mogu utvrđivati postojeće gradove, ali da ne smiju osnivati nove. Izvan Keltiberije Grakho je osnovao barem dva domorodačka naselja, *Gracchuris* (dan. općina Alfaro u Španjolskoj) u gornjem toku rijeke Ebro i *Iliturgis* (dan. općina Mengibar u Španjolskoj) u gornjem toku rijeke Guadalquivir, reorganizirao je keltiberski grad *Complega* (nepoznat smještaj) i dao zemlju i lokalno građanstvo siromašnima.¹⁴⁸ Godine 171. pr. Kr. osnovao je latinsku koloniju u Karteji.¹⁴⁹

¹⁴³ L. A. Curchin, 1991., 32; W. V. Harris, 1989., 125; J. S. Richardson, 1986., 100-101.

¹⁴⁴ Albin je navodno pobijedio Luzitance i Vakceje v. W.V. Harris, 1989., 125; L. A. Curchin, 1991., 32.

¹⁴⁵ W. V. Harris, 1989., 125; J. S. Richardson, 1986., 101-102.

¹⁴⁶ N. A. Maškin, 1982., 144; J. S. Richardson, 1986, 103.

¹⁴⁷ L. A. Curchin, 1991., 32, 33; Povijest 3, 619.

¹⁴⁸ L. A. Curchin, 1991., 33.

¹⁴⁹ Povijest 3, 619; https://www.treccani.it/enciclopedia/carteia_%28Enciclopedia-Italiana%29/;
https://www.treccani.it/enciclopedia/carteia_%28Enciclopedia-dell%27-Arte-Antica%29/

Godine od Grakhova razdoblja do sredine 50-tih godina 2. st. pr. Kr. smatraju se mirnim razdobljem iako su se događale pobune Keltibera 174. i 170. g. pr. Kr. i Luzitanaca 60-tih godina. Rimljani su u ovom razdoblju smanjili svoju vojsku sa dvije legije na jednu po provinciji.¹⁵⁰ Grakhov nasljednik u provinciji Citerior bio je Marko Titinije Kurvo (*M. Titinius Curvus*) te je na položaju namjesnika bio od 178. do 176. g. pr. Kr. za kojeg Livije (40, 50, 6) tvrdi da je slavio trijumf, ali nemamo podatke protiv koga je ratovao. Njegov trijumf zadnji je potpuni trijumf rata.¹⁵¹ Rimska ekspanzija u Hispaniji stala je u 70-tim godinama za sljedećih 20 godina. Grakho ipak nije konačno i potpuno pokorio Keltiberiju, ali je prisilio na sporazum Bele i Tite te Arevake ili barem dio Arevaka oko njihovog glavnog grada Numancije. Granice rimske vlasti u Hispaniji do 174. g. pr. Kr. sjeverno od rijeke Ebro su se prostirale do Ilergeta kao prije 197. g. pr. Kr., dok je u dolini rijeke granica bila zapadnije oko Calagurrisa. Vjerojatno su svi Keltiberi južno od te rijeke do jugoistočne obale bili pokoreni, a pretpostavlja se i Karpetani, Vetoni te Vakceji na zapadu i sjeveru poluotoka, no ova tri naroda ipak nisu bila potpuno pokorena.¹⁵² Luzitanci su vjerojatno ostali neovisni te je granica rimske vlasti na zapadu vjerojatno bila na rijeci Guadiani, dok su preko te rijeke Rimljani možda držali pod kontrolom teritorij plemena Kuneja (*Cunei*). Na sjeveru granica možda nije ni bila definirana.¹⁵³ Prema Liviju (43, 4, 1 - 4) izgleda da se dogodila ozbiljnija pobuna u provinciji Citerior 171. ili 170. g. pr. Kr. među Keltiberima, a vođa ustanka bio je *Olonicus* (ili *Olyndicus*) koji je imao srebrno koplje koje navodno potječe s neba, i koji je naposljetku poginuo.¹⁵⁴ Za godinu 169. pr. Kr. je zabilježeno da je zapovjednik u obje provincije Marko Klaudije Marcel (*M. Claudius Marcellus*) zauzeo grad Marcolica (nepoznat smještaj).¹⁵⁵ Sačuvan je podatak o ratu Rimljana i Luzitanaca od 166. do 160. g. pr. Kr. Godine 171. pr. Kr. izaslanstvo nekoliko naroda iz obje hispanске provincije žalilo se Senatu zbog pohlepe i okrutnosti nedavna tri namjesnika. Senat je osnovao odbor od pet *recuperatores* koji su bili zaduženi za svakog optuženog, dok su senatorski *patroni*, među njima i Katon, zastupali provincijalce. Marko Titinije Kurvo oslobođen je optužbi, dok su ostala dvojica izbjegla presudu tako što su otišla u progonstvo nedaleko od Rima, u obližnje Praeneste i Tibur. Kada je slučaj završen, Senat je izdao tri zabrane koje se tiču Hispanije: magistrati nisu smjeli sami određivati cijene za oduzete žitarice, nisu smjeli tjerati domorodačko stanovništvo na to da prodaju ugovore za skupljanje poreza na žitarice po

¹⁵⁰ L. A. Curchin, 1991., 33.

¹⁵¹ W. V. Harris, 1989., 125. ; usp. godine službovanja Marka Titinija Kurva J. S. Richardson, 1986., 103.

¹⁵² W. V. Harris, 1989., 127.

¹⁵³ W. V. Harris, 1989., 128.

¹⁵⁴ W. V. Harris, 1989., 131; J. S. Richardson, 1986., 104.

¹⁵⁵ J. S. Richardson, 1986., 104.

svojim cijenama i da nameću prefekte u hispanskim gradovima zbog skupljanja novca. Prema ovome izgleda da je korupcija bila prisutna u hispanskim provincijama.¹⁵⁶

Ratovi u Hispaniji od 155. do 133. g. pr. Kr. ugrozili su proces rimske pacifikacije Iberskog poluotoka. Tzv. Virijatov rat u provinciji Ulterior i Keltiberski ili Numantinski rat u provinciji Citeror koji je imao više stradalih od Virijatovog rata, a Polibije (35, 1, 1) ga je nazvao vatreni rat, zadnji su pokušaji u kojima su domorodački narodi namjeravali protjerati Rimljane sa Iberskog poluotoka.¹⁵⁷ U provinciji Ulterior, Luzitanci i Vetoni su digli ustanak 155.-154. g. pr. Kr. u kojemu je stradalo 6.000 Rimljana, a među njima i kvestor provincije Ulterior.¹⁵⁸

Prema Apijanu (56, 235) Luzitanci su napali na području južnog dijela Iberskog poluotoka, a čak su prešli i u Sjevernu Afriku, gdje ih je pobijedio pretor Lucije Mumije (*L. Mummius*) vjerojatno 153. g. pr. Krista.¹⁵⁹ Apijan (*Iber.*, 56-57) tvrdi da je namjesnik provincije Ulterior iz 153. g. pr. Kr., pretor Lucije Mumije, poznatiji u povijesti po pljački Korinta 146. g. pr. Kr., nakon poraza u kojem je izgubio 9.000 vojnika ostvario značajnu pobjedu nad Luzitancima. Ustanak u provinciji Citerior počeo je zbog spora između Senata i keltiberskog grada Segeda (u dan. provinciji Zaragoza u Španjolskoj), koji je bio dio konfederacije gradova na užem području te je odbio platiti tribut ili dati ljudstvo za pomoćne jedinice. Senat je odredio konzula Kvinta Fulvija Nobiliora za namjesnika provincije Citerior 153. g. pr. Kr. koji je trebao početi s radom početkom januara, a ne marta kao inače, navodno zbog pobune u Hispaniji. Nobilior je sa 30.000 vojnika natjerao pleme Segedana u bijeg, a oni su se sklonili kod plemena Arevaka. Arevaci su pobijedili Nobiliorovu vojsku 153. g. pr. Kr., a Nobilior je pokušao naknadno osvojiti njihovu utvrdu Numanciju što je završilo rimskim neuspjehom.¹⁶⁰ Godine 152. pr. Kr. Nobiliora je zamijenio Marko Klaudije Marcel koji je natjerao Arevake i njihove saveznike na traženje mira, no Senat je želio bezuvjetnu predaju te su se sukobi nastavili jer se pobunjena plemena nisu htjela predati. Marcel je započeo opsadu Numancije koja je završila predajom plemena 151. g. pr. Krista.¹⁶¹

Marko Klaudije Marcel je ponovno zauzeo grad Ikilis te je stupio u pregovore sa plemenima Arevaci, Beli i Titi.¹⁶² Godine 151. pr. Kr. Senat je, zbog nesklonosti prema

¹⁵⁶ W. V. Harris, 1989., 131.

¹⁵⁷ L. A. Curchin, 1991., 33.

¹⁵⁸ L. A. Curchin, 1991., 33-34. usp. datiranje ustanka Luzitanaca u W. V. Harris, 1989., 132.

¹⁵⁹ L. A. Curchin, 1991., 34; W. V. Harris, 1989., 132.

¹⁶⁰ L. A. Curchin, 1991., 34; J. S. Richardson, 1986., 126.

¹⁶¹ L. A. Curchin, 1991., 34-35.

¹⁶² J. S. Richardson, 1986., 130.

Marcelovoj blagosti u situaciji kad je htio prihvatiti mir koji su tražila plemena, za namjesnike dviju hispanskih provincija izabrao tvrdolinijaše. Lucije Licinije Lukul (*L. Licinius Lucullus*) postao je namjesnik provincije Citerior, dok je Servije Sulpicije Galba (*Servius Sulpicius Galba*) postao namjesnik provincije Ulterior te se borio protiv Luzitanaca. Lukul, za koga Apijan (*Iber.*, 51-55) kaže da je bio pohlepan za novcem i slavom, napao je miroljubivo pleme Vakceji na zapadu te je pobio sve muške stanovnike grada Cauca (dan. Coca u provinciji Segovia) nakon njegove predaje.¹⁶³ Narod grada Intercatia (dan. Villanueva del Campo) čuo je za Lukulov zločin te nije želio pregovarati sa Lukulom, a kako rimska opsada grada nije uspjela, sklopljen je mir. Nastavilo se Lukulovo pustošenje teritorija plemena Vakceja, a nakon osvajanja bogatog grada Palancije (dan. Palencia), Lukul se povukao u Turdetaniju tijekom zime. Udružio se sa Galbom u borbi protiv Luzitanaca koji su prethodne godine pobijedili Galbu. Okruženi Luzitanci tražili su mir, a Galba ih je na prijevaru poubijao tijekom pregovora u kojima im je nudio plodnu zemlju. Tisuće Luzitanaca je ubijeno, preživjeli su prodani kao robovi u Galiju, a Galba je u Rimu suđen za kršenje vojne discipline, ali je naposljetku oslobođen.¹⁶⁴ Galbini postupci su potakli daljni ustanak u provinciji Ulterior, a jedan od preživjelih Luzitanaca, Virijat, stao je na čelo ustanka. Virijat pobjeđuje kod Tribole 147. g. pr. Kr., a tadašnji rimski namjesnik Gaj Vetilije (*C. Vetilius*) je ubijen, što je utjecalo na širenje ustanka.¹⁶⁵ Konzul Kvint Fabije Maksim Emilijan (*Q. Fabius Maximus Aemilianus*) porazio je Virijatovu vojsku kod Ursone 144. g. pr. Krista.¹⁶⁶ Virijat je pozvao plemena u Keltiberiji da dignu opći ustanak i odbace mir s Rimljanima sklopljen sedam godina ranije s Marcelom.¹⁶⁷ Namjesnik provincije Citerior Gaj Lelije Sapient (*C. Laelius Sapiens*) završio je s mandatom te ga je naslijedio Kvint Cecilije Metel (*Q. Caecilius Metellus*), osvajač Makedonije i prvi konzul na čelu provincije Citerior poslije Lukula. Metel je u bitci pobijedio Arevake, ali nije uspio osvojiti utvrđeni grad Numanciju, koja je postala simbol otpora domorodačkog stanovništva na Iberskom poluotoku. Prokonzul Kvint Pompej (*Q. Pompeius*) je ispregovarao prinudni mir početkom 139. g. pr. Krista. Konzul Gaj Hostilije Mancin (*C. Hostilius Mancinus*) bio je okružen u starom Nobiliorovom kampu 137. g. pr. Kr. te se predao, a ovlastio je kvestora Tiberija Grakha da vodi pregovore. Prema novom sporazumu Rimljani su dobili odstupnicu, ali su ostali bez čitave logorske imovine. Senat je odbacio sporazume, a Rimljani su namjeravali predati Mancina Numantincima, no oni ga

¹⁶³ L. A. Curchin, 1991., 35; J. S. Richardson, 1986., 126.

¹⁶⁴ L. A. Curchin, 1991., 35; N. A. Maškin, 1982., 144-145; *Povijest 3*, 620.

¹⁶⁵ L. A. Curchin, 1991., 35; P. Lisičar, 1971., 326.; N. A. Maškin, 1982., 145; J. S. Richardson, 1986., 127; *Povijest 3*, 619-620.

¹⁶⁶ L. A. Curchin, 1991., 35-36.

¹⁶⁷ L. A. Curchin, 1991., 36; J. S. Richardson, 1986., 127.

nisu primili. Konzul Kvint Fabije Maksim Servilijan (*Q. Fabius Maximus Servilianus*) stigao je u provinciju Ulterior 142. g. pr. Kr. sa slonovima i konjicom iz Afrike. Rimljani pobjeđuju Virijata kod Itucce (dan. Martos), no on je izvršio kontranapad pa su Rimljani pošli natrag prema gradu, a Virijat se zbog nedostatka ljudstva i zaliha morao povući u Luzitaniju. Dok je Servilijan opsjedao Erisianu, Virijat je primorao Rimljane na bijeg te je namjesnik provincije dogovorio mir koji je Senat ratificirao. Servilijanov brat i nasljednik Kvint Servilije Cepion (*Q. Servilius Caepio*) tražio je od Senata da odbaci mir s obzirom na to da nisu bili ispunjeni vojni ciljevi. Kad je Senat odbacio mir, pobijedio je Virijata u Karpetaniji, te su se pobunjenici morali povući. Napao je Vetone i Kaleke, uz pomoć namjesnika provincije Citerior, Marka Popilija Lenata (*M. Popillius Laenas*). Virijat je pokušao pregovarati s namjesnicima obiju provincija, no Cepion je podmitio luzitanske izaslanike koji su ubili Virijata.¹⁶⁸ D. Junije Brut (*D. Iunius Brutus*) potom je postao namjesnik provincije Ulterior te je proveo uništenje preostalih pobunjeničkih snaga u Luzitaniji iz svoje baze u Moronu (možda istočna utvrđenja u Alto de Castilla, Alpiarca). Rimski vojnici nisu htjeli prijeći rijeku Letu zbog praznovjerja jer su mislili da je to ulaz u podzemni svijet sve dok ju Brut nije prešao sa zastavom. Brut je naposljetku porazio vojsku plemena Kaleka.¹⁶⁹

Numantinski rat trajao je predugo te ga nisu uspjela dovršiti ni sljedeća dva namjesnika provincije Citerior: Marko Emilije Lepid (*M. Aemilius Lepidus*) i Kvint Kalpurnije Pizon (*Q. Calpurnius Piso*). Lepid je zakomplicirao rat jer je napao pleme Vakceji i njihov grad Palanciju podvrgnuo opsadi koju nije mogao dovršiti, a pošto ni Pizon nije bio uspješniji, naslijedio ga je Kornelije Scipion Emilijan (*Cornelius Scipio Aemilianus*), poznat u povijesti po rušenju Kartage 146. g. pr. Krista. On je uveo strogu disciplinu među vojnike te je uništavao polja Arevaka i Vakceja ostavljajući onoliko plodova koliko je potrebno vojsci. Oko Numancije je podigao sedam logora koji su bili povezani zidom visokim tri metra kako bi bila izvršena uspješna opsada. Numantinci su htjeli pregovarati jer su zbog nemogućnosti pribavljanja resursa već bili izgladnjeli, no Scipion Emilijan je tražio bezuvjetnu predaju koju Numantinci nisu prihvatili. Navodno je bilo kanibalizma u opkoljenoj Numanciji koja se predala 133. g. pr. Kr., a arheološki ostaci pokazuju da su mnogi počinili samoubojstvo prije predaje grada. Preživjeli su prodani u ropstvo, a Scipion Emilijan je uništio Numanciju do temelja te je nagrađen trijumfom u Rimu, usprkos negodovanju nekih senatora zbog totalnog

¹⁶⁸ L. A. Curchin, 1991., 36; P. Lisičar, 1971., 326.; N. A. Maškin, 1982., 145; J. S. Richardson, 1986., 127.; *Povijest* 3, 619.

¹⁶⁹ L. A. Curchin, 1991., 36, 38.

uništenja Numancije. Za Rimljane je ovaj rat bio težak i skup, a zauzimanje Numancije bilo je simbol rimske nadmoći.¹⁷⁰

3.2. Razdoblje do završetka osvajanja Iberskog poluotoka

Nakon Numantinskog rata Senat je poslao deset povjerenika u Hispaniju kako bi reorganizirali provincije zbog osvajanja novog prostora koji je vjerojatno obuhvaćao teritorij Arevaka i teritorij na jugu koji je vraćen pod kontrolu nakon slamanja Virijatovog ustanka. Pretpostavlja se da su povjerenici odredili uvjete mira koji su uključivali ratnu odštetu i stvaranje državnog zemljišta (*ager publicus*) u zauzetim područjima. Sljedećih deset godina nema podataka koji se odnose na rimsku Hispaniju.¹⁷¹ Za 123. g. pr. Kr. sačuvana je informacija da je konzul Metel dobio naređenje da iskorijeni gusarstvo na Balearskim otocima. Nema preciznih dokaza da je Metel bio namjesnik provincije Citerior, ali je sigurno morao koristiti Hispaniju kao bazu za svoje operacije. Osnovao je kolonije Palmu i Polentiju na otoku Mallorci te je tamo naselio 3.000 rimskih građana iz Hispanije što možda ipak upućuje na to da je bio namjesnik provincije Citerior. Plutarh (*C. Gracchus*, 6, 2) hispankim propretorom naziva Kvinta Fabija Maksima Alobrogika (*Q. Fabius Maximus Allobrogicus*) te je on možda bio namjesnik provincije Ulterior. On je kasnije osuđen od strane Senata jer je iznuđivao žitarice od gradova i slao ih u Rim bez naknade.¹⁷² Godine 114. pr. Kr., Gaj Marije je postao namjesnik provincije Ulterior te se iskupio za optužbu o podmićivanju dok je bio pretor 115. g. pr. Kr. tako što je riješio problem razbojnika u Hispaniji.¹⁷³ Marijev nasljednik bio je Lucije Kalpurnije Pizon Frugi (*L. Calpurnius Piso Frugi*), koji je bio pretor 113. ili 112. g. pr. Krista.¹⁷⁴ Zamijenio ga je Servije Sulpicije Galba (*Servius Sulpicius Galba*), sin ozloglašenog Galbe iz ranijeg rata protiv Luzitanaca, vjerojatno 111. g. pr. Kr. te je postao konzul nakon službe u provinciji, a možda je bio poslan bez ikakvih postrojbi zbog nedostatka vojnika jer su se u to vrijeme događali upadi germanskog plemena Cimbra te Drugi robovski rat koji je počeo na Siciliji.¹⁷⁵ Godine 107. pr. Kr. Kvint Servilije Cepion (*Q. Servilius Caepio*), pretor iz 109. g. pr. Kr. za kojega je poznato da je sudjelovao u izgubljenoj bitci kod Arauzione (*Arausio*) protiv Cimbra i Teutona, pobijedio je Luzitance.¹⁷⁶ Namjesnici u ovom razdoblju su vjerojatno bili prokonzuli Kvint Fabije Labeon (*Q. Fabius Labeo*) i

¹⁷⁰ L. A. Curchin, 1991., 38, 39; P. Lisičar, 1971., 326; N. A. Maškin, 1982., 145; *Povijest 3*, 619-620; J. S. Richardson, 1986., 127.

¹⁷¹ L. A. Curchin, 1991., 40.

¹⁷² L. A. Curchin, 1991., 40-41; J. S. Richardson, 1986., 157.

¹⁷³ L. A. Curchin, 1991., 41.

¹⁷⁴ L. A. Curchin, 1991., 41.; A. Lintott, 1992., 21.

¹⁷⁵ L. A. Curchin, 1991., 41; J. S. Richardson, 1986., 157.

¹⁷⁶ L. A. Curchin, 1991., 41; J. S. Richardson, 1986., 158.

Manije Sergije (*M. Sergius*) koji se spominju na dva natpisa kao graditelji puta blizu Ilerde i Barcina.¹⁷⁷ Luzitanci su porazili rimsku vojsku 105. g. pr. Kr., no 104. g. pr. Kr. grad Seanoc(...) (blizu Alcantare u Luzitaniji) se predao Luciju Ceziju (*L. Caesius*). *Imperium* je Cezije imao vjerojatno kao pretor u provinciji Ulterior. Marko Marije, moguće brat slavnog Gaja Marija, pobijedio je Luzitance uz pomoć Keltibera 101. g. pr. Kr. te je u provinciji Ulterior uspostavljen mir.¹⁷⁸ Lucije Kornelije Dolabela (*L. Cornelius Dolabella*), pretor iz 100. g. pr. Kr., ugušio je ustanak Luzitanaca 99. g. pr. Kr. te je slavio trijumf iduće godine.¹⁷⁹ Godine 104. pr. Kr. dogodila se provala Cimbra u provinciju Citerior, no Gaj Celije Kald (*C. Coelius Caldus*) izveo je uspješan pohod vjerojatno 100.-99. g. pr. Kr. Krista.¹⁸⁰ Konzul iz 98. g. pr. Kr., Tit Didije (*T. Didius*), postaje namjesnik provincije Citerior te je navodno ubio 20.000 Arevaka, premjestio grad Termes (dan. općina Montejo de Tiermes) u ravnici, vjerojatno kako bi se zajednica mogla lakše nadzirati, a uz to na novom položaju oko grada nisu se gradili bedemi. Izvršio je devetomjesečnu opsadu Kolende, a potom je ljudima iz jednog obližnjeg grada koji je osnovao Marko Marije ponudio konfisciranu zemlju Kolendana, no kada su oni prihvatili ponudu, opkoljeni su i poubijani. Didije je nakon jedne bitke protiv Keltibera koja je trajala do sumraka poslao vojnike da dio svojih poginulih pokopaju te su ujutro Keltiberi tražili mir zbog iznenađenosti brojčanom razlikom poginulih na bojnopolju koja je tada bila vidljiva.¹⁸¹ Publije Licinije Kras (*P. Licinius Crassus*), konzul iz 97. g. pr. Kr. i otac trijumvira, slavio je trijumf nad Luzitancima 93. g. pr. Kr. Krista. Oko 936 srebrnih novčića koji su pronađeni u Orellani de la Sierra na obali rijeke Guadiane vjerojatno su zakopani u razdoblju ove vojne operacije. Poznato je da je Kras sudjelovao u nekom pohodu na Kasiteridima, „kositrenim otocima“, koji su bili možda mali otoci u blizini rta Finisterre ili otoci Scillies. Možda je on zabranio Bletonenima (*Bletonenses*) da izvršavaju ljudska žrtvovanja.¹⁸² U istom razdoblju Didije je slavio trijumf nad Keltiberima, a u provinciji Citerior ga je zamijenio Gaj Valerije Flak (*C. Valerius Flaccus*), konzul iz 93. g. pr. Kr. Krista. Flak je navodno ubio 20.000 Keltibera te je pobijedio pobunjenike grada Belgeda (dan. Belchite u blizini Zaragoze) koji su zapalili svoju vijećnicu kad su njihovi starješine odbili pristupiti ustanku. Flak je slavio trijumf nad Keltiberima u kasnim 90-tim godinama 1.

¹⁷⁷ L. A. Curchin, 1991., 41; miljokazi Kvinta Fabija Labeona: *CIL* 2, 4924-4925; miljokazi Manija Sergija: *CIL* 17/1, 96, *CIL* 17/1, 98 i *CIL* 17/1, 108.

¹⁷⁸ L. A. Curchin, 1991., 41; usp. J. S. Richardson, 1986., 158, spominje da je Marije pobijedio Luzitance oko 102. g. pr. Kr. Krista.

¹⁷⁹ L. A. Curchin, 1991., 41; J. S. Richardson, 1986., 158.

¹⁸⁰ J. S. Richardson, 1986., 158.

¹⁸¹ L. A. Curchin, 1991., 41, 42; A. Lintott, 1992., 21; usp. J. S. Richardson, 1986., 158-159.

¹⁸² L. A. Curchin, 1991., 42; J. S. Richardson, 1986., 159.

st. pr. Kr. i nad Galima 81. g. pr. Krista. Ako je Flak bio u Hispaniji Citerior od 93. do 81. g. pr. Kr. – kako pomišlja Richardson - to je najduže razdoblje upravljanja provincijom za pojedinca od njenog osnutka.¹⁸³

Marijev pristalica Kvint Sertorije poveo je Luzitance u borbu protiv rimske vlasti koju je osobno doživljavao kao borbu protiv Sulinog režima. Bio je pretor 83. g. pr. Kr. te je podržavao Marija nasuprot Suli, te je zbog kritika Marijevcima što se nisu efikasije suprotstavili Suli po njegovom povratku iz Azije poslan u provinciju Citerior kao prokonzul 82. g. pr. Krista. Dok je bio u Hispaniji Sula je zauzeo Rim, a Sertorije je morao bježati u Afriku. Luzitanci su mu ponudili ulogu vođe ustanka protiv rimske vlasti i pozvali da se vrati u Hispaniju, a neki zapovjednici rimske vojske naklonjeni Marijevcima su se priklonili Sertoriju i pomagali u obuci pobunjeničkih snaga.¹⁸⁴ Sertorije je vješto iskorištavao luzitanska praznovjerja jer su smatrali da ima božanske osobine i da mu košuta objavljuje božju volju. Jedini je rimski vojskovođa ovog razdoblja koji je primio barbare u vojsku.¹⁸⁵ Sula je 79. g. pr. Kr. poslao vojsku pod vodstvom konzula Kvinta Cecilija Metela Pija (*Q. Caecilius Metellus Pius*) da uguši ustanak te je on dobio nadležnost za provinciju Ulterior, dok je namjesnik provincije Citerior bio Marko Domicije Kalvin (*M. Domitius Calvinus*) koji je stradao od zapovjednika u Sertorijevoj vojsci Lucija Hirtuleja. Metel je palio luzitanska polja i utvrđenja te mu je propala opsada Langobrige (dan. Fiaes, Santa Maria da Feira) zbog Sertorijevog napada.¹⁸⁶ Godine 77. pr. Kr. Hirtulej je marširao u Luzitaniju u bitku protiv Metela, dok je Sertorije vodio vojsku u provinciju Citerior. Sertorije je tada kontrolirao važne točke u porječju rijeke Ebro i spremao se za zauzimanje područja na jugu. Plemena uz dolinu rijeke Ebro su se borila uz Sertorija te su osnovala školu u Oski (dan. Huesca) za pripadnike domorodačke aristokracije u kojoj se učio latinski i grčki jezik. Propašću ustanka protiv Sulinog režima u sjevernoj Italiji, pod vodstvom Marka Emilija Lepida (*M. Aemilius Lepidus*), navodno je 53 kohorti preživjelih pobunjeničkih vojnika pod Markom Perpernom (*M. Perperna*) odbjegli u Hispaniju i osnažilo Sertorijevu vojsku. Metel je zatražio pomoć, no konzuli iz 77. g. pr. Kr. nisu željeli ići u Hispaniju, a Senat se bojavao Sertorijevog potencijalnog napada na Rim te je poslao Gneja Pompeja kao prokonzula u provinciju Citerior. Pompej je na početku pobijedio Indigete i Lacetane i krenuo južnije, a njegov cilj je

¹⁸³ L. A. Curchin, 1991., 42; J. S. Richardson, 1986., 159.

¹⁸⁴ L. A. Curchin, 1991., 42; P. Lisičar, 1971., 357; N. A. Maškin, 1982., 226; *Povijest 4*, 77.

¹⁸⁵ L. A. Curchin, 1991., 43; P. Lisičar, 1971., 357; N. A. Maškin, 1982., 226; *Povijest 4*, 77.

¹⁸⁶ L. A. Curchin, 1991., 43.; R. Seager, 1992., 215.

bio osvojiti istočnu obalu kako bi mogao dalje prema unutrašnjosti.¹⁸⁷ Zbog Pompejeva dolaska nekoliko plemena na sjeveroistoku je dezertiralo iz Sertorijevih postrojbi. Sertorije je spriječio širenje dezerterstva tako što je izvršio opsadu grada *Contrebia* (dan. Botorrita). Dobrom taktikom namamio je Pompejeve snage koje su imale 10.000 žrtava kod Laurona gdje je Sertorije blokirao Pompejev put ka Valenciji, a poginuo je Pompejev legat D. Lelije (*D. Laelius*).¹⁸⁸ Metel pobjeđuje Hirtuleja kod Italike te ujedinjuje svoje snage sa Pompejevima kod Valencije 75. g. pr. Kr. Na rijeci Turiji (dan. Guadalaviar) Pompej je probio Herenijevu i Perperinu blokadu te je u bitci Herenije ubijen, a Valencija je zauzeta. Pompej je nastavio progoniti Perpernu južno prema rijeci *Sucro* (dan. Jucar) te se tamo dogodila bitka protiv Sertorija koju je ranjeni Pompej jedva preživio, a obje strane su imale po 10.000 žrtava. U bitci Hirtulejevih i Metelovih snaga kod Segovije Metel je ranjen no Hirtulej i njegov brat su ubijeni te su pobunjeničke snage poražene. Nova Sertorijeva pobjeda se dogodila se kod Segontie prema Apijanju (*Bell. civ.*, 1, 110), a prema Plutarhu (*Sert.*, 21, 1) kod Sagunta.¹⁸⁹ Sertorije se borio protiv Metela koji je ranjen, ali koji mu je nanio prvi poraz zbog čega se morao povući u brda te je ponovno koristio gerilske taktike. Povukao se u Cluniju gdje je pretrpio opsadu grada, no opsada je napuštena tijekom zime, kada se Metel povukao u Galiju, a Pompej sjeverno od rijeke Ebro. Senat je poslao nove snage i zalihe hrane u Hispaniju te je Pompej opsjeo gradove Vakcejâ 74. g. pr. Kr., dok se Metel vratio u provinciju Ulterior.¹⁹⁰ Tijekom zime 75./74. g. pr. Kr. zaraćene strane su traženjem novih pojačanja ili formiranjem novih savezništava pokušale ojačati svoju poziciju. Sertorije je stupio u kontakt sa Mitridatom 79. g. pr. Kr., a u ljeto 74. g. pr. Kr. obnovio je pregovore. Nije sigurno je li Sertorije Mitridatu htio predati osim Bitinije i Kapadokije i rimsku provinciju Aziju. Mitridat je poslao brodove i novac Sertoriju u zamjenu za vojne savjetnike, ali ta pomoć Sertoriju je došla 73. g. pr. Kr. što je bilo prekasno da se promijeni situacija na bojištu.¹⁹¹ Marko Antonije se borio protiv gusara na Sredozemnom moru te je blokirao dostavljanje Mitridatove pomoći za Sertorija prema Hispaniji, a to je otežalo Sertorijev položaj.¹⁹² U Keltiberiji je Pompej podigao opsadu Palancije, zauzeo grad *Cauca* (dan. Coca), a Metel je zauzeo Bilbilis i Segobrigu. Krajem 74. g. pr. Kr. zajedno su napali Calagurris, ali bez uspjeha. Dio Sertorijeve vojske je dezertirao te je zbog toga izgubio svoja uporišta u

¹⁸⁷ L. A. Curchin, 1991., 44; P. Lisičar, 1971., 357; N. A. Maškin, 1982., 226; *Povijest 4*, 77; R. Seager, 1992., 217.

¹⁸⁸ L. A. Curchin, 1991., 44; R. Seager, 1992., 218.

¹⁸⁹ L. A. Curchin, 1991., 45; R. Seager, 1992., 218.

¹⁹⁰ L. A. Curchin, 1991., 45; R. Seager, 1992., 218.

¹⁹¹ *Povijest 4*, 79; R. Seager, 1992., 217, 219.

¹⁹² *Povijest 4*, 79.

Keltiberiji 73. g. pr. Kr., a potom su započele njegove zadnje borbe na sjeveroistoku protiv Pompeja. Samo su Ilerda, Oska, *Calagurris*, Tarakona i Sertorijeva luka *Dianum* (dan. Denia) ostali su odani Sertoriju.¹⁹³ Sertorije je naposljetku izdajnički ubijen 72. g. pr. Kr. na gozbi od strane časnika iz Italije koje je predvodio Perperna izgleda zbog novca koji je obećao Metel te su se urotnici možda nadali amnestiji ili nagradama.¹⁹⁴

Nakon Sertorijeva ubojstva, rimski vojnici koji su bili pod njegovim vodstvom su se izmirili sa Senatom i vratili u Italiju, a Pompej je porazio Perpernu. Perperna je pokušao sačuvati život pomoću Sertorijevih papira koje Pompej nije pročitao, već ih je uništio. Godine 72. pr. Kr. Pompej je pokorio posljednja pobunjenička uporišta na Iberskom poluotoku: *Clunia*, *Uxama* (dan. El Burgo de Osmá) u Keltiberiji, *Calagurris* i *Oska* u porječju rijeke Ebro i *Valentia* na mediteranskoj obali. Pompej je 71. g. pr. Kr. slavio trijumf u Rimu iako nijednom nije pobijedio Sertorija u bitci.¹⁹⁵ Sertorije se borio protiv Suline oligarhije na području Hispanije i možda je eventualno htio uspostaviti demokratsku marijevsku vladu u Rimu, iako je teško zamisliti da je planirao pohod na Rim. On je prvi rimski zapovjednik koji je koristio gerilsku taktiku i strane postrojbe u svom vojnom djelovanju protiv Rima. Strane postrojbe su činile glavninu njegove vojske, a tek Perperninim pojačanjima broj Italika u njegovim redovima se znatnije povećao. Vjerojatno je nakon dolaska Perperne uspostavljeno tijelo koje se nazivalo senat, a činili su ga Sertorijevi pristalice u Hispaniji, u kojem se raspravljalo o Mitridatovom zahtjevu za Azijom. Svojim časnicima je dijelio magistrature s rimskim nazivima, a obrazovanje u rimskom stilu je pružio domorodačkoj aristokratskoj mladeži koje je držao kao taoce u glavnom gradu Osci. Izgleda da je varao svoje vojnike domorodačkog podrijetla o ratnom cilju jer im je govorio o oslobođenju od rimske vlasti, ali ih je zapravo koristio za svoje političke ciljeve. Čini se da je Sertorijeva svadljiva narav utjecala na to da se njegovi podređeni zapovjednici okrenu protiv njega, a domorodačko stanovništvo ga je počelo napuštati kad je uvidjelo da im ne može pružiti obećanja u stvarnosti. Nakon osam godina rata koliko je konflikt trajao, Salustije (Hist., 2, 98, 9) tvrdi da je provincija Citerior bila u ruševinama te su samo neki gradovi na istočnoj obali izbjegli razaranje, a plemena u toj provinciji nisu više dizala ustanak. Nakon ovog rata Pompej je postao poznat te će u daljnjem tijeku rimske povijesti biti utjecajni.¹⁹⁶

¹⁹³ L. A. Curchin, 1991., 46; R. Seager, 1992., 219.

¹⁹⁴ L. A. Curchin, 1991., 46; P. Lisičar, 1971., 358; N. A. Maškin, 1982., 226; *Povijest 4*, 79; R. Seager, 1992., 219-220.

¹⁹⁵ L. A. Curchin, 1991., 46; R. Seager, 1992., 220.

¹⁹⁶ L. A. Curchin, 1991., 46; R. Seager, 1992., 220-221.

Gaj Julije Cezar, koji je 69. g. pr. Kr. bio kvestor sa sudskom ovlasti u provinciji Hispania Ulterior, postao je namjesnik te provincije 61. g. pr. Krista. Izvršio je vojni pohod uz pomoć mornarice protiv Luzitanaca i Kaleka te je pokorio atlantsku obalu do Brigancija (*Brigantium*; dan. La Coruna) uz pljačku obližnjih gradova. Djelovao je i na poboljšanju ekonomske situacije u provinciji.¹⁹⁷ Cezar nije ostavio vojsku na osvojenom području kako bi se učvrstila rimska vlast, ali je vojna akcija pomogla da dobije konzulat 59. g. pr. Krista.¹⁹⁸ Godine 56.-55. pr. Kr. dogodio se ustanak Vakcejâ, no pored toga ovo razdoblje je prošlo relativno mirno.¹⁹⁹

Godine 55. pr. Kr. Pompej je dobio petogodišnju upravu nad objema hispankim provincijama pomoću *Lex Trebonia*, ali je ostao u Italiji te je poslao legate u provincije.²⁰⁰

Građanski rat između Cezara i Pompeja vodio se i na Iberskom poluotoku. U Hispaniji su bila tri pompejanska zapovjednika: Lucije Afranije (*L. Afranius*), Marko Petrej (*M. Petreius*) i Marko Terencije Varon (*M. Terentius Varro*), no Cezar je usprkos teškoćama ostvario odlučujuću pobjedu 2. augusta 49. g. pr. Kr. kod Ilerde te su pompejanske postrojbe počele dezertirati i predavati se.²⁰¹ Cezar je potom izdao edikt gradovima provincije Ulterior da pošalju izaslanike na sastanak u Cordubu. Hispanija je bila pod Cezarovom kontrolom te je za namjesnika provincije Ulterior postavio propretora Kvinta Kasija Longina (*Q. Cassius Longinus*).²⁰² Longin je bio kvestor provincije Ulterior u 50-tim godinama 1. st. pr. Kr. te je zbog svoje pohlepe bio umalo ubijen. Novi pokušaj ubojstva dogodio se za njegova mandata upravljanja provincijom u Cordubi zbog visokih poreza koje je nametnuo, no od probadanja nožem ga je spasio tjelohranitelj. Dogodio se ustanak nekih rimskih legija pa je Longin morao reagirati te je nastao svojevrsan mali građanski rat između postrojbi lojalnih Cezaru. Na mjestu namjesnika provincije Ulterior Longina je zamijenio Gaj Trebonije (*C. Trebonius*). Nakon Pompejevog poraza, njegov sin Gnej Pompej otplovio je do Balearskih otoka navodno zbog zahtjeva legija provincije Ulterior koje su se bojale Cezarove odmazde zbog prijašnje pobune. Ove legije su protjerale Trebonija te je u provinciji Ulterior buknuo ustanak, a Gnej Pompej stiže 46. g. pr. Krista.²⁰³ Gaj Julije Cezar se morao uputiti u Hispaniju te je kod Munde 45. g. pr. Kr. (u blizini La Lantejuele) pobijedio Gneja Pompeja, iako je u kriznim trenucima kad su Pompejeve postrojbe imale prednost čak navodno bio pomišljao na

¹⁹⁷ L. A. Curchin, 1991., 46, 47; P. Lisičar, 1971., 364; N. A. Maškin, 1982., 250; *Povijest 4*, 91.

¹⁹⁸ L. A. Curchin, 1991., 47-48; N. A. Maškin, 1982., 250.

¹⁹⁹ L. A. Curchin, 1991., 48.

²⁰⁰ L. A. Curchin, 1991., 48.

²⁰¹ L. A. Curchin, 1991., 48; P. Lisičar, 1971., 369; N. A. Maškin, 1982., 269; *Povijest 4*, 116.

²⁰² L. A. Curchin, 1991., 48.

²⁰³ L. A. Curchin, 1991., 49.

samoubojstvo. Ranjeni Gnej Pompej se sakrio u špilju gdje je ubrzo ubijen.²⁰⁴ Unatoč pobjedi, Cezar je morao nastaviti s opsadom samog grada Munde, Ursone i drugih gradova. Zrna za pračke iz Osune i Utrere (Sevilla) na kojima piše „Cn. Mag(nus)“ i „Imp(erator)“ te ostali arheološki ostaci su dokazi navedenih bitaka. Sekst Pompej, Gnejev brat, koji je u ratu zapovijedao postrojbama iz Cordube, ostaje u Hispaniji te neko vrijeme uspješno koristi gerilsku taktiku poput Sertorija. Kada se dogodilo Cezarovo ubojstvo 44. g. pr. Kr., Sekst je zapovijedao nad šest legija te osvojio gradove Karteju (u blizini San Roque) i Bariju (Villaricos). Namjesnik provincije Citerior, Marko Emilije Lepid, podmitio je Pompeja sa 50 milijuna denara da on napusti Hispaniju. Lepida je naslijedio Oktavijan 42. g. pr. Kr., no upravljao je pomoću legata, a Hispanija nije bila toliko važna u građanskom ratu između Oktavijana i Marka Antonija. Oktavijan je poslao šest legija u Hispaniju 41. g. pr. Kr., no snage Marka Antonija su spriječile njihov prelazak Alpa. Već 40. g. pr. Kr. Oktavijan je kontrolirao zapadne provincije prema zaključcima trijumvira na sastanku u Brundiziju iste godine. Oktavijan je tada dao upravu nad Hispanijom Antonijevoj bratu Luciju. Lucija je sljedeće godine naslijedio Gnej Domicije Kalvin koji je ugušio ustanak plemena Ceretani te je slavio trijumf 36. g. pr. Kr. Plijenom koji je stekao u Hispaniji, točnije zlatom, obnovio je Regiju na rimskom Forumu te podigao oltar u čast pobjede. Tit Statilije Taur (*T. Statilius Taurus*) (29.-28. g. pr. Kr.) je pokorio Kantabre, Asture i Vakceje 29. g. pr. Kr. Naredba Marka Antonija je možda stajala iza napada mauretanskog vladara Boguda na provinciju Ulterior 38. g. pr. Kr. Marko Antonije i Kleopatra nakon poraza kod Akcija 31. g. pr. Kr. su možda planirali u Hispaniji nastaviti rat protiv Oktavijana.²⁰⁶ Na to bi mogla upućivati Oktavijanova odluka o postavljanju Gaja Bebija (*C. Baebius*) za „prefekta obale Hispanije Citerior“.²⁰⁷

Nakon što je 27. g. pr. Kr. započeo carski period kad je Oktavijan proglašen Augustom, odlučio je potpuno osvojiti atlantsku obalu Hispanije sa nepokorenim područjima u Kantabriji, Asturiji i Galiciji (današnje regije Španjolske), a car je osobno sudjelovao u pohodu. Kantabrijski rat je počeo 26. g. pr. Kr., a povod su mu bili navodni nemiri koje su uzrokovala domorodačka plemena 29. g. pr. Kr. među kojima su Kantabri kako tvrde Kasije Dion (51, 20, 5) i Plutarh (*Moralia*, 322 C), dok Flor (2, 33, 47) tvrdi da su napali susjede u rimskoj zoni. Rat se zapravo vjerojatno dogodio zbog mineralnog bogatstva slobodnog područja. Otpor domorodačkog stanovništva nastavio se do 19. g. pr. Kr., a možda i

²⁰⁴ L. A. Curchin, 1991., 49-50; P. Lisičar, 1971., 370; N. A. Maškin, 1982., 273; *Povijest 4*, 119.

²⁰⁵ L. A. Curchin, 1991., 50.

²⁰⁶ L. A. Curchin, 1991., 50-51.

²⁰⁷ L. A. Curchin, 1991., 51-52.

kasnije.²⁰⁸ U djelu *Res Gestae* (26, 2-3; usp. 29, 1) kratko se spominje rat protiv Kantabra i Astura koji se označava kao pobjednički. Izgleda da Augustov pohod ipak nije konačno primirio sjeverozapad Iberskog poluotoka, jer je 26. g. pr. Kr. izveo novi pohod nakon dobivanja osmog konzulstva u Tarakonu.²⁰⁹ Godine 26. pr. Kr. šest legija napalo je Kantabre i izvojevalo pobjedu vjerojatno kod Bergide (dan. Cacabelos), a Kantabri su pobjegli u *Mons Vindius* kojemu nije utvrđena lokacija. Rimljani su ih pobijedili taktikom izgladnjivanja, a zauzeli su i *Aracelum* (ili *Racilium*). Za Rimljane je ovo bio zahtjevan pohod jer su im logori bili prepuni štakora, a zalihe su jedva stizale iz Akvitanije zbog nepristupačnosti terena. Car se razbolio te se sklonio u Tarakon, dok je njegov zapovjednik Publije Karisije (*P. Carisius*) napao Asture. Karisije je pobijedio jer su mu Brigecini (*Brigaecini*) odali plan Astura te je njihov glavni grad *Lancia* (u blizini Villasabariega) bio prisiljen na predaju. Izgleda da se napad Rimljana na Galiciju dogodio 25. g. pr. Kr., a dijelom vojske je zapovijedao Gaj Antistije Vet (*C. Antistius Vetus*), namjesnik provincije Citerior. Domorodačka plemena su pobjegla u gradinu na brdu *Mons Medullius* kojemu nije poznat smještaj.²¹⁰ Rimljani su okružili gradinu, a branitelji su izbjegli zarobljavanje tako što su počinili samoubojstvo.²¹¹ August se vratio u Rim krajem 25. g. pr. Kr. i zatvorio Janov hram da pokaže da je rat gotov te naredio izgradnju hrama Jupitera Gromovnika koja je završena 22. g. pr. Kr. kako bi obilježio svoj bijeg i spas od smrti tijekom oluje u Kantabriji. Car je dao odobrenje za osnivanje veteranske kolonije *colonia Augusta Emerita* (dan. Merida). No, osvajanje nije bilo posve uspješno jer su Kantabri i Asturi podigli ustanak čim je car otišao iz provincije 24. g. pr. Krista. Legat provincije *Tarraconensis* Lucije Elije Lamia (*L. Aelius Lamia*) postupao je okrutno u gušenju ustanka.²¹² Novi ustanci Kantabra i Astura su zabilježeni i 22., 19. i 16. g. pr. Krista. Godine 22. pr. Kr. Kantabri su podigli ustanak protiv novog namjesnika provincije Gaja Furnija (*C. Furnius*), a Asturi su se pobunili zbog Karisijeve okrutnosti. Zbog ustanka iz 19. g. pr. Kr., August šalje Agripu u Hispaniju koji je porazio Kantabre koji su se ponovno pobunili. Car August je boravio u Hispaniji 15.-14. g. pr. Kr. gdje se uvjerio u uspjeh umirivanja provincija na Iberskom poluotoku. August naređuje gradnju oltara mira (Ara Pacis) 13. g. pr. Kr. za konačno pacificirane provincije.²¹³

²⁰⁸ L. A. Curchin, 1991., 52; E. S. Gruen, 1996., 163.

²⁰⁹ E. S. Gruen, 1996., 164; P. Lisičar, 1971., 387; N. A. Maškin, 1982., 326; *Povijest* 4, 230.

²¹⁰ L. A. Curchin, 1991., 52; E. S. Gruen, 1996., 165, piše da je Vet bio namjesnik provincije Tarakonska Galija.

²¹¹ L. A. Curchin, 1991., 52-53.

²¹² L. A. Curchin, 1991., 53; E. S. Gruen., 1996., 165.

²¹³ L. A. Curchin, 1991., 53. ; E. S. Gruen, 1996., 165-166; P. Lisičar, 1971., 387; N. A. Maškin, 1982., 326; *Povijest* 4, 230.

4. RIMSKA UPRAVA I ROMANIZACIJA

U ranom 2. st. pr. Kr. rimska vojska kontrolirala je južne i istočne primorske dijelove Iberskog poluotoka, a taj teritorij bio je podijeljen na rimske provincije Ulterior i Citerior. Car August je oko 13. g. pr. Kr. staru provinciju Ulterior podijelio na nove provincije Betiku i Luzitaniju, a car Dioklecijan podijelio je rimski teritorij na Iberskom poluotoku na pet provincija 293. godine. Rimljani su suvereno vladali Iberskim poluotokom do upada germanskog plemena Vandala koji su srušili rimsku vlast u 5. stoljeću.²¹⁴

Namjesnici pretorskog ili propretorskog ranga prvotno su upravljali provincijama u rimskoj Hispaniji, no zbog ozbiljnijih oružanih sukoba od 155. do 133. g. pr. Kr. konzuli su također mogli postati namjesnici, a posebno u provinciji Citerior u razdoblju kasne Republike. Upravljanje hispanskom provincijom izdaleka dogodilo se prvi put za mandata namjesnika obiju provincija Pompeja od 55. do 49. g. pr. Krista. Pompej je ovlastio legate za provođenje svojih odluka, a isto je napravio car August koji je postavio legata konzularnog ranga u provinciji Citerior koji je mogao zapovijedati trima legijama te legata pretorskog ranga u Luzitaniji. Augustovi legati bili su Gaj Antistije Vet (27.-25./24. g. pr. Kr.) u provinciji Citerior te Publije Karisije (27. do oko 22. g. pr. Kr.) u provinciji Ulterior. Namjesnik provincije Citerior od 23. g. do 37. g., legat Lucije Aruncije, nije došao na Iberski poluotok jer je car Tiberije spriječio njegov odlazak u provinciju.²¹⁵

Provincija Citerior je nazivana i *Tarraconensis* po svom glavnom gradu Tarakoni, a tako se zvao i jedan konvent tj. sudski okrug. Provincijski namjesnici i svećenici u svojim naslovima su navodili ime provincije kao „*provincia Hispania Citerior*“ što je vjerojatno bilo službeno ime provincije. Hispanija Citerior bila je najveća provincija u Rimskom Carstvu te je zauzimala područje istočne i jugoistočne mediteranske obale Iberskog poluotoka i većinu unutrašnjosti Iberskog poluotoka. Namjesnik provincije Citerior bio je bivši konzul s istaknutim podrijetlom i uspješnom političkom karijerom te je bio osoba iz samog vrha aristokracije carskog razdoblja.²¹⁶ U sudskim pitanjima pomagao mu je bivši pretor koji se u 1. st. po. Kr. nazivao *legatus Augusti*, a poslije također *iuridicus*. Ovi sudski legati prvi put su zabilježeni u doba cara Tiberija.²¹⁷

²¹⁴ G. Alföldy, 1996., 451; L. A. Curchin, 1991., 57; A. T. Fear, 2009., 274; P. Lisičar, 1971., 326, 462; J. S. Richardson, 1986., 1.

²¹⁵ G. Alföldy, 1996., 451; L. A. Curchin, 1991., 58

²¹⁶ G. Alföldy, 1996., 452; L. A. Curchin, 1991., 57, 59; *Povijest* 4, 195.

²¹⁷ G. Alföldy, 1996., 452.

Provincija Betika bila je poznata kao Hispanija Ulterior Betika do ranog 2. stoljeća, a obuhvaćala je današnju Andaluziju, ali bez njenog istočnog dijela koji je pripadao Hispaniji Citerior. Glavni grad provincije bila je Cordoba, a provincija je bila prokonzularna i Senat je nominalno imao nadležnost za provinciju. Namjesnik je bio prokonzul sa rangom bivšeg pretora te je godišnje biran na dužnost ždrijebom. U provođenju svojih administrativnih zadataka mu je pomagao *legatus Augusti pro praetore*, koji je bio bivši pretor ili mladi senator kojeg su birali prokonzul i kvestor. Kvestor je bio nadležan za provincijske poreze.²¹⁸ Kvestori su provincijski rizničari senatorskog ranga i zabilježeni su samo u senatskoj provinciji Betici. U ostalim carskim provincijama u Hispaniji postojao je prokurator viteškog ranga koji se brinuo za poreze i prihode od rudnika i zemljišta koja su pripadala fisku.²¹⁹ Prokurator su postojali u doba Augusta u provincijama Citerior i Luzitaniji. Prvi poznati prokurator Betike pripada Vespazijanovu razdoblju, ali je izglednije da je ta dužnost stvorena u Augustovo doba. Prema Strabonu (3, 4, 20 (167c)) glavni zadatak prokuratora u Hispaniji bila je opskrba vojske.²²⁰ Postojali su također podređeni prokurator koji su upravljali pojedinim rudnicima.²²¹

Luzitanija je obuhvaćala područje današnjeg Portugala, ali bez njegova sjevernog dijela te današnju španjolsku pokrajinu Ekstremaduru i područje Salamance, a glavni grad bila je *Emerita Augusta* (dan. Merida). Provincijom Luzitanijom upravljao je bivši pretor. Netom osvojeno područje Asturije i Galecije (*Asturia et Callaecia*), koje je prvotno bilo u sastavu Hispanije Ulterior, odijeljeno je od demilitarizirane Luzitanije te priključeno Hispaniji Citerior. U antoninsko doba sudski legati (*legatus iuridicus*) bili su dodijeljeni području Asturije i Galecije (*Asturia et Callaecia*).²²² Prokurator Asturije i Galecije zabilježeni su od razdoblja Nervine vladavine do razdoblja dinastije Severa.²²³

Car i Senat imali su značajan utjecaj na političko stanje u provincijama jer su morali odobriti važne odluke koje je donio namjesnik provincije. U razdoblju Republike ugovori s domorodačkim stanovništvom trebali su ratifikaciju Senata što pokazuje da namjesnici nisu apsolutno mogli nametati svoju političku volju u ime rimske države. Bolja cestovna mreža u razdoblju Carstva omogućila je brže kretanje i razmjenu informacija, pa su se iz tog razloga namjesnici provincija mogli brže posavjetovati s carem u donošenju odluke. Sudske ovlasti

²¹⁸ G. Alföldy, 1996., 451-452; L. A. Curchin, 1991., 58-59.

²¹⁹ L.A. Curchin, 1991., 59.

²²⁰ G. Alföldy, 1996., 453.

²²¹ L. A. Curchin, 1991., 59-60.

²²² G. Alföldy, 1996., 452; L. A. Curchin, 1991., 57, 59.

²²³ L. A. Curchin, 1991., 60.

namjesnika bile su značajne. Strabon (3, 4, 20) navodi da je namjesnik provincije Citerior predsjedao zasjedanjem porotnog suda u obalnim konventima zimi, a u unutrašnjosti je to obavljao ljeti. Namjesnik je sudio u sporovima između gradova, plemena i pojedinaca u vezi vlasništva i prava korištenja vode. Svaki namjesnik izdavao je „provincijski edikt“ koji je bio skup propisa i koji se oslanjao na već postojeće edikte. Namjesnik je mogao kažnjavati rimske građane koji su imali pravo žaliti se caru, što je ignorirao budući rimski car Galba, koji je kao namjesnik provincije Citerior dao razapeti rimskog građanina zbog ubojstva.²²⁴ Prihodi iz hispanskih rudnika i porezi punili su državnu blagajnu te je zbog financijskih razloga Hispanija bila važna rimskim carevima. Rimski carevi imali su privatne posjede u svim provincijama pa tako i u Hispaniji, a o tome se zna samo to da je Neronovo vlasništvo u Hispaniji prodao Galba tijekom pobune protiv Nerona. Hispanija je čuvala prolaz iz Mediterana u Atlantski ocean te je zbog trgovačkih puteva prema Britaniji i ostalim rimskim provincijama imala važan strateški položaj. Rimljani su smatrali da su bogovi stvorili Ocean tj. Atlantik, i da je granica zemlje, pa je ulaz u Atlantski ocean u rimsko doba imao mitsko značenje.²²⁵

Novci pokazuju da je Hispanija poslužila za propagandu carevima i carskim pretendentima. Galba, koji je proglašen carem u Hispaniji, kao i carevi Vitelije i Vespazijan izdavali su novac na kojem se spominje Hispanija. Car Hadrijan izdao je novac u čast svog posjeta Hispaniji na kojemu se naziva obnovitelj Hispanije (*restitutor Hispaniae*). Važnost Hispanije bila je u tome što je pokazala da provincije nisu politički irelevantne već da se akcijom iz provincija može mijenjati ili ugroziti postojeći politički poredak. Nakon Galbe koji je pokazao da se carem može postati u provinciji, bilo je više primjera ljudi koji su pokušali preuzeti vlast u državi iz provincije, npr. Kornelije Priscijan, namjesnik provincije Citerior 145. godine. Hispanija je bila uključivana u pobune koje bi započinjale u Britaniji ili Galiji, npr. na čijem čelu su bili Klodije Albin u 197. g., Magnus Maximus u 383. g. itd.²²⁶

Neki carevi bili su vezani za Hispaniju jer su tamo rođeni ili je njihova obitelj vukla podrijetlo iz Hispanije. Car Trajan rođen je u Italici, car Hadrijan je ili rođen u Italici ili je iz rimske obitelji podrijetlom iz Italike, obitelj cara Marka Aurelija je iz mjesta Ucubi (dan. Espejo) u Betici, dok je Teodozije bio iz Kauke u provinciji Citerior. Neki carevi su prije stupanja na prijestolje obnašali javnu službu u Hispaniji. Oktavijan je bio u Hispaniji s

²²⁴ L. A. Curchin, 1991., 59.

²²⁵ L. A. Curchin, 1991., 61.

²²⁶ L. A. Curchin, 1991., 62.

Cezarom 45. g. pr. Kr., a Tiberije je služio kao vojni tribun u Kantabrijskom ratu. Namjesnik provincije Citerior bio je Galba, dok je Oton bio namjesnik provincije Luzitanije, a Trajan zapovijedao legijom *VII Gemina* 89. g. koju je poveo iz Hispanije u Germaniju kako bi pomogao ugušiti Saturninov ustanak. Septimije Sever bio je sudski legat (*legatus iuridicus*) Asturije i Galecije, oko 178.-180. godine. Car August poveo je vojni pohod u Hispaniji, no izgleda da je proveo više vremena u Tarakoni gdje je sudio i primao izaslanstva nego što je bio na bojištu. U zimu 122.-123. g. Hadrijan je posjetio Tarakonu, a tamo je izbjegao pokušaj ubojstva za koji je bio odgovoran mentalno bolestan čovjek. U Tarakoni je provincijsko vijeće odbilo carev prijedlog o pitanju konskripcije. Možda je posjetio Betiku jer su novci koji prikazuju njegov posjet označeni maslinom ili maslinovom grančicom po čemu je provincija bila poznata.²²⁷ Italika je u Hadrijanovo doba dobila status kolonije te sredstva za povećanje gradske infrastrukture. Carevi su također imali neizravne kontakte s hispanskim provincijama time što su poticali javne radove i davali novac za podizanje građevina. U doba careva Augusta i Vespazijana gradovi su najviše dobijali municipalni status. Gradovi su dobijali i dodatne naseljenike, kao kad je Oton poslao nove koloniste u Emeritu ili Hispalis (dan. Sevilla). Primjeri dobročinstva careva i članova carske obitelji su kazalište u Emeriti Augusti čiji je dobročinitelj bio Agripa te amfiteatar za koji je car August dao novac istoj koloniji.²²⁸ Javni radovi koje su carevi osigurali bili su brojni: npr. Hadrijan je dao napraviti javne spomenike na svim mjestima bez uklesivanja njegova imena tako da ne znamo sa sigurnošću opseg tih radova.²²⁹

Carevi su mogli dodijeliti rimsko ili latinsko građansko pravo pojedincima (*viritalis* dodjela) ili zajednicama.²³⁰ Zabilježena je dodjela rimskog građanskog prava cara Klaudija lokalnom magistratu grada Ammaia (dan. Sao Salvador de Aramenha, Portugal) koji nije imao municipalni status.²³¹ Latinsko pravo, koje je već u Augustovom dobu bilo rašireno u Betici, posebno su dijelili Vitelije i Vespazijan koji ga je navodno dao cijeloj Hispaniji (*universae Hispaniae*), ali vjerojatno nije tako bilo u stvarnosti. Izraz *universae Hispaniae* se možda odnosi na sve dijelove Hispanije prema čemu nije svaki grad dobio ovaj privilegij.

²²⁷ L. A. Curchin, 1991., 62.

²²⁸ G. Alföldy, 1991., 459; L. A. Curchin, 1991., 63.

²²⁹ L. A. Curchin, 1991., 63.

²³⁰ L. A. Curchin, 1991., 63; usp. A. Dolganov, 2020., 34.

²³¹ <https://www.portugaltravel.org/ammaia-roman-ruins>; L. A. Curchin, 1991., 63

Pojednostavljeno rečeno, pod uvjetima latinskog prava svi građani grada postaju latinski građani, a godišnji magistrati i njihove obitelji postaju rimski građani.²³²

Još jedna privilegija koju je car mogao podijeliti bila je adleksija, prema kojoj su istaknuti pojedinci primani u Senat.²³³ Vespazijan je bio aktivan u promicanju Hispanaca, a među onima koji su primljeni u Senat u vrijeme njegove vladavine bio je i budući car Trajan.²³⁴ Trajan i Hadrijan su primali nove senatore tako da su senatori podrijetlom iz hispanskih provincija činili 25% u članstvu Senata. Nakon vladavine cara Hadrijana ovaj postotak je opao zbog povećanog broja senatora podrijetlom iz istočnih provincija.²³⁵

Provincijalci su mogli zatražiti carevu pomoć molbom (*libellus*), koja je poslana preko izaslanstva, a car je imao posebnog tajnika, koji mu je pomagao u vezi tih dokumenata. Gradsko vijeće (*ordo decurionum*) moglo je poslati molbu, a moglo ju je prenijeti i izaslanstvo u ime konventa ili provincije. Car je često reagirao na te molbe, a primjer je Augustovo slanje vojske na Balearske otoke jer su se stanovnici žalili zbog najezde zečeva. Carev ukaz ili odgovor municipalnoj molbi nekad bi bio uklesan i postavljen javno kao npr. ukaz iz Sabore (u blizini dan. Canete la Real) datiran 77. g. ili iz Munigue (u dan. španjolskoj provinciji Sevilli) datiran 79. godine.²³⁶

U ranijoj rimskoj prošlosti *conventus civium Romanorum* bilo je neslužbeno udruženje građana u udaljenoj zemlji sa svrhom ostvarivanja zajedničkih interesa kao što su trgovina i obrana. Ovi konventi uglavnom su bili smješteni u većim gradovima gdje su se rimski građani okupljali zbog posla i razmjene vijesti.²³⁷ Zbog okupljanja ti gradovi postali su povoljna mjesta za provincijskog namjesnika ili njegovog izaslanika da tijekom posjeta obavi sudske dužnosti tijekom njegovog godišnjeg obilaska provincije. Izgleda da su pored konvenata kao udruženja građana postojali konventi koji su bili sudski okruzi već u Cezarovo doba. Cezar je kao kvestor provincije Ulterior 69. g. pr. Kr., kako piše Suetonije (*Jul.*, 7), po odluci pretora trebao obići konvente i obaviti sudski posao. Strabon piše (3, 4, 20) da je namjesnik provincije Citerior raspolagao sa dva legijska legata, odgovorna za područja Galicije i Asturije te Kantabrije i Baskije, i jednim sudskim legatom koji je bio nadležan za područje unutrašnjosti provincije Citerior. Pretpostavlja se da je sudski legat bio

²³² L. A. Curchin, 1991., 63; A. Dolganov, 2020., 35-36.

²³³ L. A. Curchin, 1991., 63; A. Dolganov, 2020., 36-37.

²³⁴ L. A. Curchin, 1991., 63, 64.

²³⁵ L. A. Curchin, 1991., 64.

²³⁶ L. A. Curchin, 1991., 64.

²³⁷ L. A. Curchin, 1991., 57.

namjesnikov zamjenik koji je vodio zasjedanja suda u Keltiberiji više puta godišnje, dok je namjesnik na sudištu bio prisutan ljeti. Prema Strabonu, čini se da je namjesnik obilazio sudišta u konventskim sjedištima jer je zimi sudio u Tarakonu i Novoj Kartagi, a u ostalim dijelovima provincije ljeti. Naziv dužnosti sudskog legata u razdoblju od Tiberija do Hadrijana bio je *legatus Augusti Hispaniae citerioris*, a tada je bio nadležan za cijelu provinciju i vjerojatno su se morala običi konventska sjedišta zbog suđenja. Sudski legat djelovao je samo na području Asturije i Galecije od antoninskog do severskog razdoblja, dok je namjesnik provincije sudio na ostalom području provincije. U tom razdoblju jedino konventsko sjedište na području Mesete bila je *Clunia*.²³⁸ Glavni grad konventa bio je povoljno trgovačko središte zbog okupljanja ljudi i administrativni centar koji je imao vijeće (*concilium*) te religijski centar jer se štovao carski kult. Postojala su četiri konventa u Betici, tri u Luzitaniji te sedam u provinciji Citerior.²³⁹ U Hispaniji Citerior konventi su imali sjedišta u sljedećim gradovima: *Tarraco*, *Carthago Nova*, *Caesaraugusta* (dan. Zaragoza), *Clunia*, *Asturica Augusta* (dan. Astorga), *Lucus Augusti* (dan. Lugo) i *Bracara Augusta* (dan. Braga). Betika je imala konventska sjedišta u gradovima: *Cordoba*, *Astigi* (dan. Ecija), *Hispalis* i *Gades*.²⁴⁰ Konventska sjedišta u Luzitaniji bila su: *Emerita Augusta*, *Pax Iulia* (dan. Beja) i *Scallabis* (dan. Santarem).²⁴¹ Tri luzitanska konventa su vjerojatno uspostavljeni u doba cara Augusta, na što upućuje *tabula patronatus* iz 1. g. po. Krista.²⁴²

U osvajačkim ratovima u Kantabriji i Asturiji sudjelovalo je barem šest legija koje su poznate iz epigrafskih i numizmatičkih izvora: *I*, *II* (*Augusta*), *IV* (*Macedonica*), *V* (*Alaudae*), *VI* (*Victrix*) i *X* (*Gemina*). U koloniji Emeriti Augusti 25. g. pr. Kr. bili su smješteni veterani *V* i *X* legije, veterani legija *IV*, *VI* i *X* između 16. i 13. g. pr. Kr. u koloniji Cezaraugusti, a veterani legija *I* i *II* početkom Augustovog vladanja bili su smješteni u Acci (Guadix). Izgleda da su na početku Carstva legije *IX* (*Hispana*) i *XX* (*Valeria Victrix*) bile u Hispaniji.²⁴³ Nakon Kantabrijskog rata situacija u Hispaniji bila je mirnija s vojnog aspekta, ali je zabilježen pohod protiv Astura u kasnim 50-tim godinama 1. st. po. Kr., za koji je centurion VI. legije odlikovan. Možda je bilo nezabilježenih pobuna, a Rimljani su svakako bili jako oprezni jer su držali sjever i sjeverozapad Hispanije pod vojnim nadzorom.²⁴⁴

²³⁸ L. A. Curchin, 2004., 58.

²³⁹ L. A. Curchin, 1991., 58; P. Lisičar, 1971., 463.

²⁴⁰ G. Alföldy, 1996., 452.

²⁴¹ G. Alföldy, 1996., 452-453.

²⁴² G. Alföldy, 1996., 453.

²⁴³ G. Alföldy, 1996., 453.

²⁴⁴ L. A. Curchin, 1991., 69.

Poznato je da se legija *I Augusta* pobunila tijekom Agripinog pohoda u Hispaniji te je ostala bez titula.²⁴⁵

Vojska se bavila zaštitom ljudi i imovine, kao npr. zaštitom rudnika i puteva od razbojnika, štitila je namjesnika od atentata te vojnu imovinu. Rimska vojska u Hispaniji smanjila se nakon potpunog osvajanja Iberskog poluotoka sa 7 legija na 3 – *IV Macedonica*, *VI Victrix* i *X Gemina*. Car August je nakon zadnjeg obilaska Hispanije 13. g. pr. Kr. bio zadovoljan mirnom situacijom, pa je legije namjeravao poslati u provincije ugrožene barbarskom prijetnjom, Panoniju i Germaniju.²⁴⁶ Za legiju *II Augusta* pretpostavljalo se da je poslana u Germaniju nakon Varovog poraza 9. g. po. Kr., ali ona je vjerojatno otišla u vrijeme Druzovih priprema za pohod u Germaniju 12.-9. g. pr. Krista.²⁴⁷ *Legio IV Macedonica* bila je smještena na sjeveru kako bi držala Kantabriju pod nadzorom, ali nije posve jasno gdje se točno nalazio legijski vojni logor.²⁴⁸ *Legio VI Victrix* i *legio X Gemina* bile su smještene na području Asturije.²⁴⁹ Zbog mirnije situacije u Carstvu gradili su se stalni legijski i auxilijarni logori. Gradili su se od kamena jer su vojnici bili bolje zaštićeni od jakih vjetrova na sjeveru Iberskog poluotoka u zimsko doba. Gradila su se i kupatila, rekreacijski objekti za vojnike te civilne *tabernae* izvan vojnog logora.²⁵⁰ U istom području bile su smještene pomoćne postrojbe koje su uključivale *cohors IV Gallorum*.²⁵¹

Vojne postrojbe su bile namijenjene čuvanju mira i gušenju eventualnih pobuna, a u Neronovom razdoblju bilo je sukoba vojske i malobrojnih pljačkaških skupina u brdskim područjima sjeverne Hispanije.²⁵² Krajem julijejsko-klaudijejskog razdoblja u Hispaniji je bila samo legija *VI Victrix* uz pomoćne postrojbe čiji je broj smanjen nakon Augustove vladavine. Rimska odluka o smanjivanju vojnika u Hispaniji vjerojatno je potaknuta privikavanjem domorodačkog stanovništva na rimsku vlast.²⁵³ Galba se uzdigao do položaja cara 68. godine uz pomoć legija stacioniranih u Hispaniji, a to su bile *VI Victrix* i nova legija *VII Gemina* koju je on osnovao. Također, na raspolaganju Galbi bilo je i nekoliko pomoćnih postrojbi od kojih su poznate dvije kohorte sastavljene od pripadnika naroda *Vascones* i *ala Sulpicia civium Romanorum*. Nakon što je Galba došao u Rim, legija *VII Gemina* prebačena

²⁴⁵ A. T. Fear, 2009., 275.

²⁴⁶ G. Alföldy, 1996., 453-454; L. A. Curchin, 1991., 69; A. T. Fear, 2009., 275.

²⁴⁷ L. A. Curchin, 1991., 69.

²⁴⁸ G. Alföldy, 1996., 453; L. A. Curchin, 1991., 74.

²⁴⁹ G. Alföldy, 1996., 453-454; L. A. Curchin, 1991., 73-74.

²⁵⁰ L. A. Curchin, 1991., 73.

²⁵¹ G. Alföldy, 1996., 454.

²⁵² G. Alföldy, 1996., 454.

²⁵³ G. Alföldy, 1996., 454; L. A. Curchin, 1991., 69-70.

je u Panoniju. Vitelije se u Hispaniji oslanjao na legiju *X Gemina* i kasnije legiju *I Adiutrix* koju je stvorio Neron te izgleda da je njen član zabilježen u Emeriti. Legije *VI Victrix*, *X Gemina* i *I Adiutrix* su povučene iz Hispanije 70. g. kako bi ugušile Civilisov ustanak. Zapovjednik legije *VII Gemina* bio je budući car Trajan. Provincija Citerior bila je jedna od najmirnijih provincija te su u takvim uvjetima mogli biti testirani neiskusni zapovjednici rimske vojske.²⁵⁴ U doba vladavine careva Klaudija i Nerona vojsku u Hispaniji činilo je puno Hispanaca, iako je Italika ipak bilo najviše.²⁵⁵ Hispanski legionari dolazili su uglavnom iz provincije Betike koja je bila najviše romanizirana provincija na Iberskom poluotoku.²⁵⁶ U flavijevskom razdoblju malo italjskih vojnika bilo je u legiji *VII Gemina*, a većina hispanskih legionara u toj legiji dolazila je iz provincija Citerior ili Luzitanije. U 2. i 3. stoljeću većina hispanskih legionara dolazila je iz provincije Citerior i služila je u legiji *VII Gemina*.²⁵⁷

Postojalo je nekoliko pomoćnih postrojbi u Hispaniji. U razdoblju od Augusta do Kaligule na Iberskom poluotoku bile su stacionirane četiri kohorte rimskih građana pod zapovjedništvom viteškog prefekta, *ala II Gallorum*, a možda još i *ala Augusta*. U razdoblju od Klaudija do Nerona u Hispaniji su postojale tri kohorte, od kojih je sigurno utvrđena *cohors IV Gallorum*, i dvije ale.²⁵⁸ U doba cara Klaudija u Hispaniji je postojala *cohors Thracum*.²⁵⁹ Izgleda da je broj kohorti smanjen sa četiri na tri od razdoblja Augusta do Klaudija, dok je broj ala povećan s jedne na dvije, ako nisu bile dvije cijelo to vrijeme. Nakon građanskog rata 68.-69. godine pomoćne postrojbe su preseljene. *Ala II Flavium Hispanorum civium Romanorum*, prešla je u vojni logor Petavonij (*Petavonium*) koji je napustila *legio X Gemina*. Još neke pomoćne postrojbe u Hispaniji bile su: *cohors II Flavia Pacatiana* u Petavoniju, *cohors Lucensis* u Lucus Augusti, *cohors Celtibera* u Iuliobrizi, *cohors I Gallica* u Veleji i *cohors II Gallica*. *Cohors I Gallica equitata civium Romanorum* se spominje u Hispaniji najranije u 2. stoljeću.²⁶⁰ Dekurion *coh. I Celtib.* se spominje u Villalisu u regiji rudnika zlata u Leonu. Postrojba je možda bila konjanička, a na to upućuje dekurion koji je

²⁵⁴ S. Dando-Collins, 2012., 102; A. T. Fear, 2009., 275; L. A. Curchin, 1991., 70, međutim, navodi da je legiju *VII Gemina* osnovao Vespazijan.

²⁵⁵ L. A. Curchin, 1991., 70 - 71.

²⁵⁶ L. A. Curchin, 1991., 20.

²⁵⁷ L. A. Curchin, 1991., 71.

²⁵⁸ L. A. Curchin, 1991., 71 - 72.

²⁵⁹ L. A. Curchin, 1991., 71 - 72.

²⁶⁰ L. A. Curchin, 1991., 72.

vjerojatno bio zapovjednik konjaničkog odreda u toj kohorti.²⁶¹ U *Lucus Augustae* je možda bila smještena *cohors III Luce(n)s(ium?)* u 1. stoljeću.²⁶²

Vojska je gradila ceste i obavljala druge graditeljske pothvate. August je želio bolje cestovno povezati hispanске gradove pa je za njegove vladavine počela gradnja ceste *via Augusta*, koja je vodila od Coll de Perthusu u Pirenejima uz istočnu obalu Hispanije do Tarakona i Valencije i odatle prema jugu poluotoka do Gadesa. Strabon piše (3, 4, 9 (160c)) da je ova cesta još u Domicijanovo doba nazivana *via militaris*.²⁶³ Dokazi upućuju na to da su se državne ceste (*viae publicae*) protezale kroz cijeli Iberski poluotok, a glavne ceste sjekle su se u geografskom središtu Iberskog poluotoka u gradu *Titulcia* (dan. Titulcia, južno od Madrida).²⁶⁴

Domorodačko stanovništvo živjelo je u manjim naseljima za koje oznaka grad nije najpodobnija. U Hispaniji su bila rasprostranjena manja naselja, dok je većih gradova bilo malo; u svakom slučaju, bilo ih je između 300-ak i 500-ak. Feničani, Grci i Kartażani utjecali su na iberske gradove u južnim i istočnim dijelovima Hispanije i oni su već prije Rimljana bili u procesu postajanja prave urbane sredine.²⁶⁵ Strabon (3, 4, 6, 13) je napisao da oni koji tvrde da su Iberi imali više od 1.000 gradova nazivaju velika sela gradovima. Pravilnije je gradovima nazivati veća naselja koja su osnovali Feničani (*Gades*), Grci (*Emporion*) i Kartażani (*Carthago Nova*) te možda jedan domorodački grad Sagunt jer su Grci utjecali na njegovu urbanu strukturu. Od dolaska Rimljana rimski gradovi bili su temelj civilizacije na Iberskom poluotoku i u njima se širila rimska kultura među domorodačkim stanovništvom, a važna je bila suradnja lokalne elite. Rimskim osvajanjem Iberskog poluotoka došlo je do stvaranja elita koje su bile sastavljene od italskih naseljenika i romaniziranih starosjedilaca, a domorodački gradovi su ostali pod kontrolom lokalaca koji su bili postupno romanizirani. Bogati zemljoposjednici činili su elitu u gradovima i poljoprivreda je bila temelj njihova bogatstva, a bili su uključeni u proizvodne, trgovačke i rudarske poslove te su neki od njih imali viteški status.²⁶⁶

Livije (21, 7, 21, 14-15) piše da je Sagunt imao forum i zidine s kulama koje su bile dovoljno jake da dvije trećine godine izdrže opsadu kartaške vojske. Gradovi u unutrašnjosti

²⁶¹ J. R. Aja Sánchez, 2007., 27-28; L. A. Curchin, 1991., 72.

²⁶² L. A. Curchin, 1991., 72-73.

²⁶³ G. Alföldy, 1996., 454.

²⁶⁴ G. Alföldy, 1996., 455.

²⁶⁵ L. A. Curchin, 1991., 103; P. Lisičar, 1971., 463; N. A. Maškin, 1982., 420, 422

²⁶⁶ G. Alföldy, 1996., 459; L. A. Curchin, 1991., 78, 103-104.

Iberskog poluotoka poput Norbe (dan. Caceres) i Cezarauguste primjer su rimskih gradova koji su osnivani u Hispaniji. Pretpostavlja se da su ove kolonije novoutemeljene, a naseljenici su bili vojni veterani. Oni su dobili zemlju na obrađivanje, ali su se u iznimnim situacijama mogli vratiti u vojnu službu, kao što piše npr. u statutu Cezarove kolonije Ursone u Betici. Kolonija Cordoba, osnovana u 1. polovici 2. st. pr. Kr., od svog je početka sadržavala rimski i domorodački element u stanovništvu, dok su kolonije poput Ursone bile osnovane na mjestu bivšeg domorodačkog naselja.²⁶⁷ Rimski gradovi poput Italike i Cordobe nastali su na ibernskim temeljima te su se zapravo razvili iz starijih utvrđenih gradova.²⁶⁸ Kolonizacija je doživjela svoj vrhunac u doba Julija Cezara i cara Augusta kad su se naseljavali brojni veterani građanskih ratova. Nije moguće točno utvrditi pripadnost gradova nekom od dvojice osnivača, jer su i Cezarova i Augustova naselja nazivana Colonia Iulia.²⁶⁹ Do 40-tih g. 1. st. pr. Kr. postoje podaci o naseljima koja su imala vjerojatno latinsko pravo, npr. Karteja (dan. Cortijo El Rocadillo blizu Gibraltara) ili Valencija, a neki gradovi kao Tarakona i Nova Kartaga su izgleda imali status *conventus civium Romanorum*.²⁷⁰ Livije spominje (43, 3, 2) da je Karteja osnovana 171. g. pr. Kr., a da je među prvim stanovnicima bilo 4.000 ljudi, sinovi rimskih vojnika i hispanske žene. Grad je prema Liviju (43, 3, 4) imao naziv *colonia latina Libertinorum*.²⁷¹

Plinije Stariji (3, 7; 3, 18; 3, 77–78; 4, 117) na temelju izvora iz razdoblja Augustove vladavine prije 12. g. pr. Kr. daje popis gradova u rimskoj Hispaniji koji vjerojatno nije potpun.²⁷² U provinciji Betici postojalo je devet kolonija, deset municipija i dvadeset sedam gradova sa „starim“ latinskim statusom koji su stekli prije vladavine Vespazijana. U provinciji Citerior postojalo je dvanaest kolonija, petnaest municipija i dvadeset gradova sa „starim“ latinskim statusom. U Luzitaniji je postojalo pet kolonija, jedan municipij i tri grada sa „starim“ latinskim statusom. Bilo je još gradova koji su dobili svoj status do kraja vladavine cara Augusta, a koje Plinije nije spomenuo jer je rad pisao prije dodjele statusa. Npr. važan keltiberski centar Segobriga je prema Pliniju imao status peregrinske zajednice, a

²⁶⁷ L. A. Curchin, 1991., 66, 103.

²⁶⁸ P. Lisičar, 1971., 463.

²⁶⁹ A. Caballos Rufino, 2010., 70-71; L. A. Curchin, 1991., 103-104.

²⁷⁰ G. Alföldy, 1996., 455.

²⁷¹ A. Padilla Monge, 2011., 240; *Povijest 4*, 195.

²⁷² G. Alföldy, 1996., 455–456.

epigrafski nalazi pokazuju da je Segobriga već bila municipij kojim su upravljali IIIIviri i edili od oko 12. g. po. Krista.²⁷³

Gradovi čiji su građani upisani u *Galeria tribus* osnovani su ranije od gradova upisanih u *Quirina tribus* koje su osnovali flavijeovski carevi. Iako su građani većine gradova koji su dobili svoj status od cara Augusta upisani u *Galeria tribus*, to ne znači da drugi carevi nisu dijelili građansko pravo onima koji su upisani u isti tribus, niti da su građani svih Augustovih gradova u Hispaniji upisani u njega. Zahvaljujući Augustu, osim Segobrige, municipiji su postali npr. Ercavica (dan. Castro de Santaver blizu Canaveruelasa, sjeverno od Segobrige) i Valeria (dan. Valeria, bivša Valera de Arriba, istočno od Segobrige). U unutrašnjosti municipalizacija je započela u Augustovo doba.²⁷⁴ Neke kolonije u Betici, poput Ursone (dan. Osuna), stvorio je Cezar. Ursona je imala svoju predrimsku povijest, a tijekom građanskog rata postala je rimska kolonija. Cezar ili njegov nasljednik osnovali su u provinciji Betici kolonije *Itucci* (blizu dan. Baene) i *Ucubi* (dan. Espejo). U provinciji Betici August je osnovao kolonije *Astigi* (dan. Ecija) i *Tucci* (dan. Martos), a bivši municipiji Cordoba i Asido (dan. Medina Sidonia) postali su rimske kolonije. Luzitanske kolonije *Metellinum* (dan. Medellin), *Norba* (dan. Caceres), *Pax Iulia* (dan. Beja) i *Scallabis* (dan. Santarem) potječu iz razdoblja prije Augustove vladavine, a možda ih je osnovao Julije Cezar, dok je Emerita Augusta osnovana u doba cara Augusta. U provinciji Citerior Nova Kartaga je izgleda Cezarova kolonija, dok je Lepid osnovao koloniju Celsa (dan. Velilla del Ebro) vjerojatno 48./47. g. pr. Krista. U Cezarovo doba ili u kasnijem razdoblju prije Augustova principata osnovan je novi glavni grad Tarakona (*Tarraco*) te kolonija *Acci* (dan. Guadix). U provinciji Citerior u Augustovo doba datirano je osnivanje kolonija Barcino (dan. Barcelona), Cezaraugusta, Ilici (dan. Elche), Libisosa (dan. Lezuza) i vjerojatno Salaria (blizu Ubede).²⁷⁵

Grakhurida (*Gracchuris*) je grad koji je osnovao Tiberije Sempronije Grakho 178. g. pr. Kr. i izgleda da su domorodačko stanovništvo i Italici činili populaciju ovog grada.²⁷⁶ Većina domorodačkih gradova u teritorijima koje je osvojio Rim su izgleda plaćali danak (*civitates stipendiariae*), ali nekoliko gradova kao što su Tarakona i Malaka izbjegli su plaćanje poreza jer su bili *civitates foederatae*, što bi se moglo nazvati rimskim saveznicima. Plinije Stariji (3, 7; 3, 30) daje podatak da je u Betici bilo također šest „slobodnih“ gradova

²⁷³ G. Alföldy, 1996., 456.

²⁷⁴ G. Alföldy, 1996., 456.

²⁷⁵ G. Alföldy, 1996., 457; *Povijest 4*, 195-196.

²⁷⁶ L. A. Curchin, 1991., 104; W. V. Harris, 1989., 128-129; *Povijest 4*, 195.

(*civitates liberae*), koji su imali zaštitu protiv miješanja provincijskog namjesnika, ali ne i imunitet od poreza. Domorodački gradovi su od Julija Cezara imali mogućnost ostvarivanja statusa municipija. Postizanjem statusa municipija naselje je dobilo pravo da obavlja unutarnje poslove preko magistrata koji su izabrani na skupštini građana i preko odluka lokalnog gradskog vijeća (*ordo decurionum*). Dodjele municipalnog statusa uglavnom je izgleda pratila privilegija latinskog prava prema kojoj su, kako je već spomenuto, latinsko građanstvo dobijali građani grada, a rimsko građanstvo godišnji magistrati nakon završetka dužnosti. Plinije tvrdi da je Vespazijan, cenzor iz 73.-74. g., „cijeloj Hispaniji“ dao latinsko pravo, a izgledno je da to znači gradovima u svim dijelovima Hispanije, jer nisu svi gradovi dobili taj status.²⁷⁷ Iz Cezarovog doba potječu najstariji hispaniski municipiji, a to su Asido (dan. Medina-Sidonia) i Gades. Iz Augustovog doba sigurno potječe Bilbilis (u blizini dan. Calatayuda), rodni grad pjesnika Marcijala. Car August je jedini car julijejsko-klaudijejske dinastije koji je u većem broju dijelio statuse kolonija i municipija domorodačkim gradovima na Iberskom poluotoku. Jedan od rijetkih municipija ili jedini koji je osnovan u razdoblju između vladavine cara Tiberija i cara Nerona možda je Baelo (dan. Bononia) na atlantskoj obali Betike, koji ima naslov *municipium Claudium*. Status municipija gradu Clunia dodijelio je August ili Tiberije, a Galba je odgovoran za dobijanje statusa kolonije.²⁷⁸ Rimljani su nekad iseljavali narod iz svog matičnog naselja u područje koje je lakše nadzirati, a primjer za to je grad Juliobriga u Kantabriji koji je osnovao Agripa.²⁷⁹ Flavijejska dinastija dovršila je urbanizaciju poluotoka.²⁸⁰

Osnivanje gradskih naselja u Hispaniji krajem razdoblja Rimske Republike i na početku principata promijenilo je tamošnju ekonomsku i društvenu sliku. Gradska uprava bila je razina vlasti s kojom su ljudi u Hispaniji bili često u doticaju. Konkretni primjer su porezi koji su se plaćali državnoj vlasti, a prikupljali su ih predstavnici gradske uprave i prosljeđivali višoj razini vlasti u provinciji. U ruralnim područjima poreze su prikupljali vjerojatno predstavnici lokalnog sela ili okruga u ime grada kojemu su pripadali.²⁸¹ Statuti flavijejskih municipija otkrivaju da je središnja vlast umnogome ograničila lokalnu autonomiju. Sačuvani dijelovi nekoliko statuta municipija iz provincije Betike (*Malaca, Salpensa i Irni*) zbog identičnosti u rječniku i sadržaju ukazuju na to da su svi ti statuti vjerojatno bili kopije flavijejskog municipalnog zakona koji je važio ravnomjerno za sve

²⁷⁷ G. Alföldy, 1996., 458; L. A. Curchin, 1991., 104; *Povijest 4*, 195.

²⁷⁸ G. Alföldy, 1996., 457.

²⁷⁹ A. T. Fear, 2009., 275.

²⁸⁰ G. Alföldy, 1996., 458.

²⁸¹ G. Alföldy, 1996., 458; L. A. Curchin, 1991., 66; A. T. Fear, 2009., 276; *Povijest 4*, 193.

gradove.²⁸² Neke kolonije su imale specijalnu privilegiju *ius Italicum* te je možda zbog tog razloga municipij Italica zatražio od cara Hadrijana promjenu statusa u koloniju. *Ius Italicum* su uživali gradovi u Italiji i neki gradovi u provincijama, a to pravo je oslobađalo ljude izravnog poreza.²⁸³ Lokalna uprava bila je, kako je već spomenuto, u rukama gradskog vijeća. Gradsko vijeće sastojalo se od članova lokalne elite koji su trebali zadovoljiti pet kriterija za pristup: nerobovsko podrijetlo, dob između 25 i 55 godina, prebivalište u gradu, životopis bez moralnih ili zakonskih mrlja te odgovarajuću imovinsku kvalifikaciju. Broj dekuriona i imovinska kvalifikacija su se vrlo razlikovali u različitim gradovima.²⁸⁴ Municipalni statut grada Irni spominje 63 člana gradskog vijeća te se u gradskom vijeću flavijevskog grada Konimbrige nalazilo 60 vijećnika, dok je u većim gradovima broj dekuriona mogao biti nekoliko stotina.²⁸⁵ Iz primjera u Singiliji i Valenciji bi se moglo zaključiti da je kod njih pored tzv. starog vijeća postojalo i novo čiji su članovi bili noviji stanovnici gradskog teritorija. Novo vijeće stvoreno je možda zbog proširivanja gradskog stanovništva kroz aneksiju novog teritorija ili dolaska dodatnih naseljenika. Narod je bio podijeljen na glasačke jedinice (*curiae*) i birao je magistrature svake godine, a svi novi građani su proizvoljno dodijeljeni jednoj kuriji vjerojatno po geografskoj podjeli.²⁸⁶

Romanizacija, kao što je već spomenuto, provodila se u gradovima i uz pomoć lokalne aristokracije koju su činili gradski vijećnici i svećenici time što su prihvaćanjem rimskih običaja i načina života poticali pripadnike svoje zajednice da učine isto.²⁸⁷ Provincija Betika i istočna mediteranska obala Iberskog poluotoka bile su najromaniziranija područja te su ljudi podrijetlom iz tog područja Hispanije češće napredovali u društvu u usporedbi s drugim područjima hispanskih provincija. Najbogatiji i najistaknutiji pripadnici gradskih elita mogli su ući u viteški i senatorski red. Poznato je skoro 100 senatora italskog i domorodačkog podrijetla iz provincije Betike, više od pedesetorice su postali konzuli, a prvi konzul neitalskog podrijetla bio je Lucije Kornelije Balb (*Lucius Cornelius Balbus*) iz Gadesa iz 40. g. pr. Krista.²⁸⁸ Senatori iz Betike činili su zatvorenu elitu koju su kontrolirale neke obitelji, a zabilježeno je samo 32 obiteljska imena.²⁸⁹ Iz provincije Citerior poznato je oko 30 senatora koji dolaze s istočne mediteranske obale Iberskog poluotoka ili doline rijeke

²⁸² G. Alföldy, 1996., 458; L. A. Curchin, 1991., 66.

²⁸³ L. A. Curchin, 1991., 66; D. W. Rathbone, 1996., 312.

²⁸⁴ L. A. Curchin, 1991., 66.

²⁸⁵ L. A. Curchin, 1991., 66-67.

²⁸⁶ L. A. Curchin, 1991., 67.

²⁸⁷ L. A. Curchin, 1991., 81.

²⁸⁸ G. Alföldy, 1996., 460; L. A. Curchin, 1991., 79; A. T. Fear, 2009., 280.

²⁸⁹ L. A. Curchin, 1991., 79-80.

Ebro. Prvi rimski senator neitalskog podrijetla bio je Kvint Varije Sever (*Quintus Varius Severus*), *tribunus plebis* iz 90. g. pr. Kr. podrijetlom iz Sucra blizu Valencije. Sredinom 1. st. po. Kr. nalazimo prve senatore iz gradova na istočnoj obali Hispanije Citerior kao što su *Pedanii* iz Barcina, Recije Taur (*Raecius Taurus*) iz Tarakone i Marko Elije Gracil (*Marcus Aelius Gracilis*) iz Dertose (dan. Tortosa). Istoj generaciji pripada Kvint Julije Kord (*Quintus Iulius Cordus*), pretorski senator iz Luzitanije iz Neronovog razdoblja, koji je možda prvi od svega nekoliko poznatih senatora iz te provincije. Hispanaci češće ulaze u Senat u razdoblju od Vespazijana do Hadrijana, a nakon tog razdoblja povećava se broj senatora iz istočnog Mediterana. Trajan, nekoć senator podrijetlom iz Hispanije, prvi je car provincijskog podrijetla. Njegova obitelj su *Ulpii*, umbrijskog podrijetla, ali s prebivalištem u municipiju Italici u Hispaniji.²⁹⁰

Iz provincije Betike je, zbog visoke razine romanizacije, dolazio najveći broj vitezova u Hispaniji. U Augustovo doba je zabilježeno čak 500 vitezova u Gadesu što se jedino može uspoređivati sa brojem vitezova u Pataviju u Italiji. Vitezovi iz Betike postigli su najviše viteške službe kao npr. prefekt Egipta i prefekt pretorija. U provinciji Citerior, službu flamera provincije često su obavljali oni koji su držali pozicije u viteškoj karijeri, kao što su vojne dužnosti ili služba u viteškim porotnim sudovima u Rimu.²⁹¹

Stvorili su se uvjeti za kulturni razvoj tako da se pismenost širila među stanovništvom, a nekoliko je gradova nudilo prilike za obrazovanje, što je posebno bilo karakteristično za Betiku. Iz poznate familije *Annaei* iz Cordobe potekli su poznati pojedinci kao što su orator i književnik Seneka Stariji i njegov sin Seneka Mlađi, filozof i književnik. Poznati intelektualci koji su potjecali iz provincije Betike su pjesnik Marko Enej Lukan, retor i senator Junije Galion vjerojatno iz Cordube, geograf Pomponije Mela iz Tingentere blizu Algeciras, Lucije Junije Moderat Kolumela, autor *Res Rusticae* i vitez iz Gadesa, govornik Marko Porcije Latron, retorički teoretičar Kvintilijan iz Calatayuda, pjesnik Marcijal iz Calayatuda, pisac i svećenik Orozije vjerojatno iz Corunne te pisac Vegecije.²⁹² Iz familije *Aelii* iz provincije Betike car Hadrijan vuče svoje korijene. Car Marko Aurelije možda je s Iberskog poluotoka, a njegov djed Anije Ver, koji je bio tri puta konzul i prefekt Rima, je iz

²⁹⁰ G. Alföldy, 1991., 460; L. A. Curchin, 1991., 80; A. T. Fear, 2009., 280.

²⁹¹ L. A. Curchin, 1991., 80.

²⁹² G. Alföldy, 1996., 460-461; L. A. Curchin, 1991., 80; A. T. Fear, 2009., 281-282.

mjesta Ucubi (dan. Espejo) u provinciji Baetici. Car Teodozije Veliki rođen je u Hispaniji u mjestu Kauka, a okružio se Hispancima na carskom dvoru više i od Trajana.²⁹³

Plebs je činio najveći dio stanovništva, a unutar njega bogati i slobodnorodeni obično su imali viši status od siromašnih i oslobođenika. No, realnost je bila takva da su slobodnorodeni bili često siromašni, dok su bivši robovi mogli ostvariti veliko bogatstvo, ali nisu se mogli uzdizati na društvenoj ljestvici. Pretpostavlja se da su siromašni činili barem trećinu stanovništva Rimskog Carstva. Siromašni su se zbog svoje teške pozicije oslanjali na dobru volju patrona, lokalnih magistrata ili namjesnika provincije koji bi ponekad siromašnima dodijelili neku kratkoročnu privilegiju. Unutar puka izgleda da je oslobođenika (*liberti*) bilo više od slobodnorodnih.²⁹⁴ Na oko 10.000 hispanskih natpisa objavljenih do 1971. godine spomenuto je oko 700 oslobođenika i oko 300 robova.²⁹⁵ Društvena mobilnost oslobođenika nakon dobivanja slobode bila je ograničena jer nisu mogli obnašati političke dužnosti. Bogati oslobođenici često su obnašali svećeničku službu sevira Augustala.²⁹⁶ Sinovi oslobođenika imali su potpuni pristup javnim službama. Oslobođenici su ponekad mogli unaprijediti svoj društveni položaj brakom s osobom višeg položaja, kao što su se oslobođenice udavale za svoje patrone, no muškarcima oslobođenima nije bilo dopušteno da se ožene svojim patronama. Carski oslobođenici (*liberti Augusti*) bili su dio carske civilne službe i imali su viši status u odnosu na ostale oslobođenike.²⁹⁷ Uspon na društvenoj ljestvici za niže slojeve u gradovima bio je moguć, npr. za sinove oslobođenika koji su se obogatili trgovačkom djelatnošću. Ipak mogućnost društvene mobilnosti nije bila ista u svakom gradu.²⁹⁸

O seoskoj nižoj klasi (*plebs rustica*) ne zna se puno zbog malog broja informacija u izvorima. Njihov život obilježen je napornim radom u poljoprivredi i lošim životnim uvjetima.²⁹⁹ Robovi su bili korišteni u različitim djelatnostima, uključujući rudnike, zemljoposjede, trgovinu i obrt, uslužne djelatnosti i drugo. Kućni robovi imali su povoljnije životne uvjete u odnosu na ostale robove i dobijali su džeparac (*peculium*) kojim su mogli financirati podizanje spomenika svojim preminulim prijateljima, a bile su odobrene neslužbene veze među robovima iz kojih su se rađala djeca koja su i sama postala robovi u istoj kući. Oslobođanje robova bila je nadležnost namjesnika provincije no prema

²⁹³ G. Alföldy, 1991., 460; A. T. Fear, 2009., 280-281.

²⁹⁴ L. A. Curchin, 1991., 83.

²⁹⁵ L. A. Curchin, 1991., 83, 84.

²⁹⁶ L. A. Curchin, 1991., 84; C. Goudineau, 1996., 485.

²⁹⁷ L. A. Curchin, 1991., 84.

²⁹⁸ G. Alföldy, 1996., 459; L. A. Curchin, 1991., 82.

²⁹⁹ L. A. Curchin, 1991., 84.

municipalnom zakonu duovir je mogao osloboditi robove uz odobrenje gradskog vijeća, a rob je potom trebao platiti pristojbu u lokalnu riznicu. Javni robovi radili su kao činovnici, policajci i fizički radnici, a izgleda da su i oni dobijali *peculium*.³⁰⁰

Rimljani su često prikazivali hispanске žene kao grube i pripisivali im neke barbarske običaje kao npr. kanibalizam i ubijanje svoje djece u ratno doba. Ipak na pogrebnim spomenicima nalaze se pozitivne informacije o sposobnostima hispanских žena, kao npr. u izradi ili sviranju glazbenih instrumenata. Neki izrazi na pogrebnim spomenicima upućuju na osjećajnost žena u Hispaniji, što je u suprotnosti sa pisanjem Rimljana. Pronađeno je dosta nakita kojim su se žene ukrašavale. Žene su se uglavnom bavile kućnim poslovima i brinule za obitelj te su radile kao frizerke, krojačice, dojilje i čak i u proizvodnji.³⁰¹

U dolini rijeke Betis i na još nekim područjima, gradski teritoriji imali su kvalitetnu zemlju za poljoprivredu, a između ostalog uzgajale su se žitarice, masline i vinova loza. Od životinjskog uzgoja najvažnije je bilo ovčarstvo. Proizvodnja i trgovina procvjetale su u gradovima. Strabon (3, 2; 3–10 (1428c)) govori o izvozu žita, vina i ulja iz Betike, naglašavajući važnost hispanске trgovine za Italiju i Rim. On spominje također neke druge hispanске proizvode kao što je npr. riblji umak garum. Isti autor piše o mineralnom bogatstvu Iberskog poluotoka koje je omogućavalo Carstvu opskrbu zlatom, srebrom, bakrom i željezom, a po količini bogatstva Hispanija je bila jedinstvena.³⁰² Rudarstvo je bilo jedan od izvora bogatstva gradova. Iz Strabonova kazivanja o rudnicima srebra u susjedstvu Nove Kartage i nekim drugim mjestima izgleda da je vlasništvo nad rudnicima prešlo iz državnog vlasništva u privatno. Robovi i kažnjenici radili su u rudnicima, a radne snage često je nedostajalo.³⁰³

Dva glavna magistrata u većini gradova bili su duoviri, iza kojih su po važnosti bili edili, a kojih su se svi četvoro ponekad zajednički nazivali quatorviri. Dva rizničara bili su kvestori koji su se brinuli za javna novčana sredstva, a imali su javne robove koji su im pomagali kao knjigovođe i stražari. U puno gradova kvestori uopće nisu zabilježeni, a tomu je možda razlog nepostojanje ove magistrature u nekim gradovima ili izbjegavanje spominjanja kvestora zbog vrijednosti magistrature u usporedbi s ostalima ili nepopularnosti kvestora kao sakupljača poreza. U republikansko doba mnogo je hispanских gradova izdavalo

³⁰⁰ L.A. Curchin, 1991., 85.

³⁰¹ L. A. Curchin, 1991., 85-86.

³⁰² G. Alföldy, 1996., 458; A. T. Fear, 2009., 276-280; P. Lisičar, 1971., 463; N. A. Maškin, 1982., 420; *Povijest 4*, 192-193.

³⁰³ G. Alföldy, 1996., 458-459; N. A. Maškin, 1982., 420; *Povijest 4*, 193.

svoj novac pa su kvestori mogli biti nadležni za lokalnu kovnicu, iako su natpisi na kovanicama često prikazivali duovire godine.³⁰⁴ Lokalni prihodi su uglavnom ostvarivani od iznajmljivanja javnih zemljišta, novčanih kazni koje su dijelili magistrati i lokalnog poreza (vektigal).³⁰⁵ Od antoninskog razdoblja nadalje gradovi su često bili u dugovima pa bi car imenovao kuratora (*curator rei publicae*) senatorskog ili viteškog ranga da nadgleda gradske financije. Kuratori su zabilježeni u nekoliko hispanjskih gradova. Financijske teškoće provincijskih glavnih gradova mogu se pripisati dijelom skupom uzdržavanju namjesnika provincije i njegove pratnje.³⁰⁶ U nekim gradovima pronalazimo magistrature kao što su decemviri, pretori ili cenzori, a većina se datira u 1. st. pr. Krista.³⁰⁷ Duoviri su predsjedali lokalnim vijećem, bili su lokalni suci u građanskim parnicama do 1.000 sestercija, svake pete godine su procjenjivali imovinu građana prema čemu se izračunavala glavarina i imovinski porezi. Za religijska, financijska i administrativna pitanja savjetovali su se s dekurionima.³⁰⁸ Edili su imali iste sudske ovlasti kao i duoviri, bili su još zaduženi za opskrbu žitom, hramove, ulice, odvodne kanale, kupatila, tržnice, vatrogasnu službu i bilo koje druge dužnosti koje bi im dodijelili dekurioni. Često je zabilježeno da su robovi koji su pripadali municipiju ili koloniji pomagali edilima.³⁰⁹

Romanizacija u Hispaniji je napredovala u razdoblju između kraja Rimske Republike i kraja razdoblja julijejsko-klaudijejske dinastije i rimske provincije na Iberskom poluotoku su se razvijale politički, ekonomski, društveno i kulturno, unatoč tome što je ne tako davno Iberski poluotok bio središte otpora rimskoj vlasti. Bez obzira na geografski smještaj na periferiji mediteranskog svijeta Hispanija je bila jako važna za Rimsko Carstvo. Iako se Hispanija razvijala, neki stari trgovački centri su se gasili; primjer jednog takvog središta je Emporiae (dan. Empuries), spoj grčke kolonije, domorodačkog naselja i rimskog grada koji se nije mogao mjeriti s novijim gradovima na obali poput Tarakona ili Barcina. Po stupnju romanizacije su se razlikovala urbanizirana područja Betike, istočnog područja Hispanije Citerior te južne Luzitanije i zaostala područja u unutrašnjosti i na sjeverozapadu.³¹⁰ Naseljavanjem Italika, uglavnom veterana, ubrzavao se proces romanizacije u Hispaniji. Gaj Julije Cezar i car August najviše su poticali ovaj čimbenik romanizacije, iako se italsko

³⁰⁴ L. A. Curchin, 1991., 67-68; *Povijest 4*, 193.

³⁰⁵ L. A. Curchin, 1991., 68.

³⁰⁶ L. A. Curchin, 1991., 69.

³⁰⁷ L. A. Curchin, 1991., 67-68.

³⁰⁸ L. A. Curchin, 1991., 68.

³⁰⁹ L. A. Curchin, 1991., 68.

³¹⁰ G. Alföldy, 1996., 461.

stanovništvo i prije selilo u Hispaniju.³¹¹ Literarni, epigrafski i arheološki nalazi pokazuju kontinuitet društvenog poretka i kulture domorodačkog stanovništva na području u unutrašnjosti Iberskog poluotoka kroz razdoblje ranog Carstva, ali i kasnije. Društvena struktura domorodačkog stanovništva temeljila se na krvnosrodničkim zajednicama prije stvaranja većeg broja municipija, a Rimljani su skupinu krvnosrodničkih zajednica nazivali *gens*, *civitas* ili *populus*. Domorodačko stanovništvo je imalo svoju upravu, a to je bilo lokalno vijeće uz magistrature. Prije dolaska Rimljana, ove zajednice bile su dio većih plemena koja nisu imala čvrsto jedinstvo jer su se čak unutar plemena događali oružani sukobi. Za rimsku vlast, zbog njenih vlastitih interesa, postojanje institucije plemena nije bilo prikladno tako da je plemenska organizacija uglavnom ukinuta. Juridički konventi Asturica Augusta, Lucus Augusti i Bracara Augusta su ipak odgovarali plemenskoj organizaciji Astura i Galješana. Keltiberi su bili podijeljeni na nekoliko plemena, a plemena od Segobrigae do Klunije bila su podijeljena na tri konventa: Carthago Nova, Cesaraugusta i Klunija. Utjecaj romanizacije bio je očigledan u zaostalim područjima u julijevisko-klaudijeviskom razdoblju, a ona su se provodila kroz gradnju cesta, trgovinu, administraciju i vojnu prisutnost. Glavna metoda romanizacije bila je pridobiti više klase domorodačkog stanovništva, a to se moglo postići ako su interesi Rima i pripadnika viših klasa bili slični.³¹² Mladići iz domorodačkih plemena u unutrašnjosti na početku Principata novačili su se u pomoćne postrojbe te učili latinski jezik i rimske običaje, što je bila zapravo preventivna mjera za sprječavanje eventualnih pobuna.³¹³ Dodjela rimskog građanskog prava stvorila je privilegirane skupine unutar stanovništva, a peregrinski poglavari domorodačkih zajednica postali su predstavnici političkih interesa Rima. Carski kult ujedinjavao je lokalne aristokracije iz cijele zemlje te je trebao ojačati odanost caru, a bio je organiziran u kolonijama, municipijima, na razini konventa te čak i na razini provincije. Među domorodačkim stanovništvom prije rimskog osvajanja postojao je kult vođe te se on mogao preslikati na carski kult i na taj način postati ukorijenjen. U Beticu provincijski je kult prvi izgleda uveo Vespazijan, a na godišnjoj razini sastajalo se provincijsko vijeće zbog štovanja provincijskog kulta. Vijećem je predsjedao flamen provincije, a sastojalo se od predstavnika zajednica s različitim statusima. Godišnji susret pomogao je integraciji lokalnih elita s različitim društvenom pozadinom te stvaranju nove homogene provincijalne aristokracije.³¹⁴ Domorodačko stanovništvo štovalo je puno svojih bogova i prihvaćanje rimskih bogova kroz sinkretizam označavalo je napredak u

³¹¹ P. Lisičar, 1971., 463.

³¹² G. Alföldy, 1996., 462; *Povijest 4*, 193, 195.

³¹³ G. Alföldy, 1996., 462-463.

³¹⁴ G. Alföldy, 1996., 463; L. A. Curchin, 1991., 161-163; *Povijest 4*, 196.

stupnju romanizacije. Ponekad su rimski bogovi dobijali domorodački epitet i to su najjasniji primjeri sinkretizma. Ostaci skulptura dokazi su o štovanju bogova u predrimskoj i rimskoj Hispaniji među domorodačkim stanovništvom. Posvetni natpisi daju informaciju o bogu kojemu je posvećen spomenik, često žrtvenik, i osobi koja je postavila spomenik. Također postoje neki natpisi koji su postavljeni u čast gradnje ili popravka nekog hrama ili žrtvenika, a obično sadrže ime lokalnog magistrata, svećenika ili vojnog zapovjednika. Domorodačka božanstva zabilježena su uglavnom u Galiciji i Luzitaniji, dok su u provinciji Betic i na istočnoj obali provincije Citerior nestala do početka carskog doba.³¹⁵ Stoljeće nakon stvaranja Principata te osvajanja sjeverozapadnog dijela Iberskog poluotoka, južni i istočni dijelovi Hispanije bili su potpuno integrirani u politički, ekonomski, društveni i kulturni sustav Rimskog Carstva, dok su se zaostala područja u unutrašnjosti i sjeverozapadu polako razvijala. Krajem julijevisko-klaudijevskog razdoblja Hispanija je postala centar političke moći jer je Senat 68. g. po. Kr. proglasio carem Servija Sulpicija Galbu, desetogodišnjeg namjesnika Hispanije Citerior, što je bio rezultat razvoja Hispanije.³¹⁶

³¹⁵ L. A. Curchin, 1991., 154-156; *Povijest 4*, 196.

³¹⁶ G. Alföldy, 1996., 463.

5. ZAKLJUČAK

U prapovijesno doba postojale su zajednice ljudi koje su živjele na Iberskom poluotoku, a u razdoblju neposredno prije dolaska Rimljana na tom su području obitavali Iberi, Feničani, Kartażani, Keltiberi, Kelti i Grci. Iberi su izgleda bili skupina etnički različitih plemena koji su živjeli na mediteranskoj obali i njenoj unutrašnjosti uglavnom u malim naseljima na vrhu brežuljaka. Grci, Feničani i Kartażani osnivali su kolonije na mediteranskoj obali Iberskog poluotoka i imali su utjecaj na urbanizaciju Ibera. Keltska plemena su naseljavala visoravan Meseta i atlantske obale Iberskog poluotoka, a živjeli su u utvrđenim naseljima na brežuljcima. Keltiberi su živjeli na sjeveroistoku poluotoka, a nastali su miješanjem Kelta i Ibera ili keltskim preuzimanjem iberskih obilježja. Iz ugovora Kartage i Rima 509. g. pr. Kr. poznato je da je Kartaga imala utjecaj na zapadnom Sredozemlju, a rimsko-kartaški sporazum o granici na rijeci Ebro iz 226. g. pr. Kr. ograničio je kartaški utjecaj na Iberskom poluotoku. Hanibalovo osvajanje Sagunta bio je povod ratu protiv Rimljana koji je promijenio političku situaciju na Iberskom poluotoku i doveo do učvršćavanja nove sile na tom području.

Dvije provincije na Iberskom poluotoku, Citerior i Ulterior, postojale su barem od 197. g. pr. Kr., kada znamo da su uvedeni pretori čija je zadaća bila uprava nad provincijama. Rimljani su se suočavali s pobunama domorodačkog stanovništva i otporom prema rimskoj vlasti, a svojim vojnim djelovanjem nastavili su širiti granice svojih provincija u Hispaniji. U kasnijem razdoblju u doba većih ratova i konzuli su mogli biti namjesnici provincija. Poznatiji namjesnici provincija u Hispaniji u 1. polovici 2. st. pr. Kr. bili su Katon i Tiberije Sempronije Grakho. Od 155. do 133. g. pr. Kr. dogodili su se odlučujući ratni sukobi između rimske vojske i domorodačkog stanovništva za sudbinu Iberskog poluotoka, a to su bili Virijatov rat i Keltiberski ili Numantinski rat. Rimska uprava bila je ozbiljno dovedena u pitanje, ali mukotrpní sukobi završeni su rimskim osvajanjem keltiberskog naselja Numancije 133. g. pr. Kr. i uključenjem novoosvojenih područja u rimske provincije. Sertorijev rat potaknut je ustankom u Hispaniji protiv centralne vlasti u Rimu koji je vodio namjesnik provincije Citerior iz 82. g. pr. Kr. marijevac Sertorije, a ustanak je ugušio Pompej 72. g. pr. Kr. Ovo je bio jedan u nizu građanskih ratova 1. st. pr. Kr. u rimskoj državi, a ratovi između Cezara i Pompeja te Augusta i Marka Antonija također su se vodili u Hispaniji. U doba cara Augusta konačno je osvojen preostali neosvojeni sjeverozapadni dio Iberskog poluotoka, a zadnji vojni pohod vodio je Agripa 19. g. pr. Kr.

Car August uveo je novi administrativni ustroj Iberskog poluotoka pod rimskom upravom jer je oko 13. g. pr. Kr. podijelio provinciju Ulterior na Betiku i Luzitaniju. Provincije Citerior i Luzitanija bile su carske, dok je Betika bila senatska provincija. Kvestori su bili rizničari senatorskog ranga koji su zabilježeni samo u provinciji Betici dok se u provincijama Citerior i Luzitaniji za financije brinuo prokurator viteškog ranga. Rimski carevi su poticali javne radove u Hispaniji, dijelili su latinsko i rimsko građansko pravo pojedincima i gradovima, odgovarali na molbe građana u provinciji itd. Neki rimski carevi su bili podrijetlom iz Hispanije ili su tamo rođeni kao npr. Trajan, Hadrijan, Marko Aurelije i Teodozije, a neki su u ranijem životu tamo obavljali javnu službu kao npr. Oktavijan, Tiberije, Galba, Oton, Trajan i Septimije Sever. Provincije su bile podijeljene na konvente tj. sudske okruge, a namjesnik i sudski legat obavljali su suđenja u konventskim sjedištima. Vojska u Hispaniji štitila je rudnike, ceste, vojnu imovinu, namjesnika provincije od atentata, a sprječavala je pobune. Nakon potpunog osvajanja Iberskog poluotoka broj legija stacioniranih u Hispaniji postupno se smanjivao. Vojne postrojbe su sačinjavale i pomoćne jedinice koje su se novačile iz redova domorodačkog stanovništva. Rimski gradovi na Iberskom poluotoku bili su temelj njihove civilizacije i u njima se provodila romanizacija uz pomoć lokalne elite domorodačkog stanovništva.

6. SAŽETAK

Nedugo nakon pobjede u Drugom punskom ratu Rimljani su osnovali dvije provincije na Iberskom poluotoku: Citerior i Ulterior, a kad je cijeli poluotok postao rimski pod carem Augustom, provincija Ulterior podijeljena je na provincije Betiku i Luzitaniju. Etnička slika na Iberskom poluotoku prije rimskog osvajanja bila je raznolika zbog prisutnosti raznih naroda: Ibera, Feničana, Kartažana, Keltibera, Kelta i Grka. Rimljani su asimilirali pokorene narode uz suradnju domorodačke elite koja je pristala sudjelovati u rimskom političkom sustavu i postala dio društvenog tkiva, a romanizacija se među domorodačkim stanovništvom širila iz gradova. Dobivanjem latinskog ili rimskog građanskog prava pojedinci ili gradovi su integrirani u rimsko društvo.

Rimljanima je trebalo oko 200 godina da zauzmu cijeli Iberski poluotok, a suočavali su se s tvrdoglavim otporom domorodačkih naroda. Najžešći ratovi bili su Virijatov i Numantinski rat, a obilježili su sredinu 2. st. pr. Kr. i trajali su od 155. do 133. g. pr. Krista. Građanski ratovi potresali su rimsku državu tijekom 1. st. pr. Kr., a Sertorijev rat je počeo i vodio se u Hispaniji. Ovi ratovi nisu uspjeli uzdrmati rimsku vlast u Hispaniji.

Vojska je bila važan čimbenik u održavanju stabilnosti u Hispaniji, sastojala se od legija i pomoćnih postrojbi, a nakon osvajanja Iberskog poluotoka broj vojnika koji je služio u Hispaniji je opadao. Na čelu provincija bili su pretori ili konzuli, a provincija je bila sudski organizirana tako što je bila podijeljena na konvente. Rimska organizacija vlasti u Hispaniji održala se do 5. stoljeća.

7. LITERATURA

J. R. Aja Sanchez, 2007., La Epigrafia de la Cohors I Celtiberorum, *Monografies de la Seccio Historico-Arqueologica X*, eds. M. Mayer, G. Baratta, A. Guzman, Barcelona, 2002., 23-30.

G. Alföldy, 1996, Spain, *The Cambridge Ancient History*, vol. X, eds. A. K. Bowman, E. Champlin, & A. Lintott, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 449-463.

J. Briscoe, 1989., The Second Punic War, *The Cambridge Ancient History*, vol. VIII, eds. A. Astin, F. Walbank, M. Frederiksen, & R. Ogilvie, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, 44-80.

A. Caballos Rufino, 2010., Colonizzazione cesariana, legislazione municipale e integrazione provinciale: la Provincia Hispania Ulterior, *Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 17-19 settembre 2009*, cura di Gianpaolo Urso, Pisa, 2010., 63-84.

L. A. Curchin, 1991., *Roman Spain: Conquest and Assimilation*, New York, 1991.

S. Dando-Collins, 2012., *Legions of Rome: The Definitive History of Every Imperial Roman Legion*, Thomas Dunne Books, 2012.

A. Dolganov, 2020., Documenting Roman Citizenship, *Imperial and Local Citizenship in the Long Second Century*, eds. C. Ando & M. Lavan, 2020., 1-50.

A. T. Fear, 2009., The Iberian Peninsula in the Roman Period, *A Companion to Ancient History*, ed. A. Erskine, Blackwell Companions to the Ancient World, Chichester: Wiley-Blackwell, 2009., 273-283.

C. Goudineau, 1996., Gaul, *The Cambridge Ancient History*, vol. X, eds. A. K. Bowman, E. Champlin, & A. Lintott, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 464-502.

A. J. Graham, 1982., The colonial expansion of Greece, IX The far west, *The Cambridge Ancient History*, vol III, part 3, eds. J. Boardman, N. G. L. Hammond, Cambridge: Cambridge University Press, 1982., 139-143.

E. S. Gruen, 1996., The expansion of the empire under Augustus: V. Spain, *The Cambridge Ancient History*, vol X, eds, A.K. Bowman, E. Champlin & A. Lintott, Cambridge: Cambridge University Press, 1996., 166-169.

W. V. Harris, 1989, Roman expansion in the west: III. Spain, *The Cambridge Ancient History*, vol. VIII, eds. A. Astin, F. Walbank, M. Frederiksen, & R. Ogilvie, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, 118-142.

S. J. Keay, 1988., *Roman Spain*, London, 1988.

A. Lintott, 1992., The Roman Empire and its problems in the late second century: I. Spain, *The Cambridge Ancient History*, vol. IX, eds. J.A. Crook, A. Lintott & E. Rawson, Cambridge: Cambridge University Press, 1992., 20-23.

P. Lisičar, 1971., *Grci i Rimljani*, Zagreb, 1971.

N. A. Maškin, 1982., *Istorija starog Rima*, Beograd, 1982.

A. Padilla Monge, 2011., Algunas cuestiones en torno a la elite de Carteia, *Gerion*, 29, 2011., str. 239-263.

Povijest 3, Helenizam i Rimska Republika, ur. E. Cravetto, Zagreb, Europapress holding d.o.o., 2007.

Povijest 4, Rimsko Carstvo, ur. E. Cravetto, Zagreb, Europapress holding d.o.o., 2007.

D. W. Rathbone, 1996., The Imperial Finances, *The Cambridge Ancient History*, vol. X, eds. A. K. Bowman, E. Champlin, & A. Lintott, Cambridge: Cambridge University Press, 1996., 309-323.

J. S. Richardson, 1986., *Hispaniae: Spain and the development of Roman imperialism, 218-82 BC*, Cambridge, 1986.

R. Seager, 1992., The rise of Pompey: III. The wars against Sertorius and Spartacus, 79-71 B.C., *The Cambridge Ancient History*, vol. IX, eds. J.A. Crook, A. Lintott & E. Rawson, Cambridge: Cambridge University Press, 1992., 215-223.

H. Scullard, 1989, The Carthaginians in Spain, *The Cambridge Ancient History*, vol. VIII, eds. A. Astin, F. Walbank, M. Frederiksen, & R. Ogilvie, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, 17-43.

https://www.treccani.it/enciclopedia/carteia_%28Enciclopedia-Italiana%29/

https://www.treccani.it/enciclopedia/carteia_%28Enciclopedia-dell%27-Arte-Antica%29/

<https://www.portugaltravel.org/ammaia-roman-ruins>

8. SUMMARY

Foundation and organization of the Roman province of Hispania

Not long after victory in the Second Punic War Romans founded two provinces on Iberian peninsula: *Citerior* and *Ulterior*, and when the whole peninsula became Roman under emperor Augustus, province *Ulterior* was divided on provinces *Baetica* and *Lusitania*. Iberian peninsula before the Roman conquest was multiethnic because of presence of various peoples: Iberians, Phoenicians, Carthaginians, Celtiberians, Celts and Greeks. Romans assimilated subdued peoples with cooperation of native elites who agreed to participate in Roman political system and became part of social fabric, and Romanization among the natives was spreading from cities. By gaining latin or roman citizenship individuals or cities became integrated into the Roman society.

Romans were conquering Iberian peninsula for about 200 years, and met stubborn resistance of native peoples. The most violent wars were the Viriathus and the Numantine wars which marked middle of a 2nd century BC and lasted from 155 to 133 BC. Civil wars shook Roman state during the 1st century BC and Sertorian war originated and was waged in *Hispania*. These wars didn't threaten Roman dominance in *Hispania*.

Army was an important factor for maintaining stability in *Hispania*. It comprised of legions and auxiliary units and after conquest of Iberian peninsula number of soldiers serving in *Hispania* was reduced. Praetors or consuls were governors of provinces, and provincial judicial organization functioned through convents. Roman government in *Hispania* lasted till the 5th century AD.

Key words: Roman Spain, Iberian peninsula, ancient history

Ključne riječi: rimska Hispanija, Iberski poluotok, antička povijest